

Research Paper

Identifying Obstacles to a Pluralistic Agricultural Extension System in Iran

Madineh Osmanpour^{ae*}, Ruholah Rezaei^b, Farzad Eskandari^c and Abdollah Momvandi^d

^a Department of Agriculture Extension, Communication and Rural Development, University of Zanjan, Zanjan, Iran

^b Department of Agriculture Extension, Communication and Rural Development, University of Zanjan, Zanjan, Iran

^c Department of Agricultural Extension and Education, Faculty of Agriculture, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran

^d Department of Agricultural Science and Technology, Extension Office of Education and Extension Institute, Tehran, Iran
e Kurdistan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, Sanandaj, Iran

ARTICLE INFO

Keywords:

Governmental extension
Multi-institutional network
Pluralistic
New extension system
Private extension

ABSTRACT

One of the emerging and evolving phenomena in agricultural extension is the pluralistic and multi-actor extension system. While this system offers advantages such as optimizing limited resources, reducing unhealthy competition, increasing the coverage of extension services, and eliminating redundant services, evidence suggests that its implementation in Iran faces numerous challenges. Given the significance of this issue, this study was conducted to identify the obstacles to establishing a pluralistic agricultural extension system in Iran. The participants included experts and key informants from various sectors, such as university faculty members, faculty members of the Agricultural Research, Education, and Extension Organization, provincial agricultural extension coordination managers, and actors from the private and non-governmental sectors. Using a purposive snowball sampling method, 15 participants were selected. Data were collected through in-depth, semi-structured interviews, and analysis was conducted using Strauss and Corbin's coding method. The findings revealed that the most significant obstacles to implementing a pluralistic extension system in Iran could be categorized into 12 groups: challenges related to extension methods and approaches, infrastructural and logistical barriers, financial constraints, issues within the research and university sectors, structural obstacles in extension, managerial challenges, audience-related barriers, content-related issues (knowledge management), cognitive obstacles, legal and policy constraints, educational and skill-related deficiencies, and institutional (actor-related) barriers. Overall, for a pluralistic extension system to be successfully implemented, it is crucial first to reform the extension structure and address stakeholders' cognitive barriers regarding pluralism. Subsequently, by overcoming managerial, financial, legal-policy, educational, and other barriers, the foundation for a pluralistic approach in extension can be established. The findings of this study can help address the shortcomings and gaps in the current state-led extension system and contribute to the more effective design and implementation of a pluralistic extension system.

*Corresponding author: Ph.D. Graduate, Department of Agriculture Extension, Communication and Rural Development, University of Zanjan, Zanjan, Iran & Expert, Kurdistan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, Sanandaj, Iran
E-mail address: Osmanpour60@gmail.com

<https://doi.org/10.22034/iaeej.2025.442244.1788>

Received: 07 February 2024; Received in revised form: 19 June 2024; Accepted: 05 July 2024

Available online: 31 January 2025

1. Introduction

Over the past decade, extension thinking has shifted from a linear technology transfer approach to recognizing the diverse roles of multiple actors within innovation systems. Accordingly, extension programs are no longer solely dependent on the government sector but are instead viewed as multi-institutional networks requiring cross-organizational collaboration to harness the strengths of all stakeholders within a pluralistic framework. Despite the advantages of pluralism, empirical evidence from various countries indicates that implementing a pluralistic extension system presents numerous challenges. In Iran, the concept of a pluralistic extension system has been introduced as part of a new agricultural extension model. While the regulations governing this new system reference a "pluralistic extension approach"—particularly in the introduction and Articles 2 and 4— and in some cases emphasize "leveraging the capacity of the non-governmental sector," there is no mention of institutionalizing the system or appointing a dedicated authority responsible for its implementation. Furthermore, there is no clear mechanism or set of coordination rules to facilitate interaction between knowledge and research institutions and other key actors, nor to prevent redundancy and inefficiencies in extension efforts. Despite the presence of structural foundations that could support a pluralistic extension system in Iran and the active participation of pluralistic actors in providing extension services, it appears that various obstacles have hindered its effective implementation. Therefore, this research aims to examine and identify the key barriers to establishing a functional pluralistic agricultural extension system in Iran.

2. Methodology

The present qualitative research is an applied study conducted with an exploratory approach using the grounded theory method. The participants included experts and key informants, such as university faculty members, faculty members of the Agricultural Research, Education, and Extension Organization, provincial extension coordination managers, and actors from the private and non-governmental sectors. A total of 15 participants were selected through purposive snowball sampling. Data were collected through in-depth, semi-structured interviews, and analysis was conducted using Strauss and Corbin's coding method. To ensure the validity of the findings, member review and peer review methods were employed, with professors reviewing coding documents and interview transcripts.

3. Results

To identify the barriers to implementing a pluralistic agricultural extension system in Iran, the collected data were analyzed through the three stages of grounded theory coding: open, axial, and selective coding. In the open coding phase, the barriers to implementing a pluralistic extension system were identified and extracted as concepts, resulting in 403 initial codes. This phase provided the foundation for constructing categories. During axial coding, relationships between the initial concepts were established, allowing for a deeper analysis of the data. By constantly comparing the concepts, 128 categories were formed, leading to the development of a contingency model explaining the non-implementation of a pluralistic extension system in Iran. Finally, in the selective coding phase, the extracted categories were integrated into 12 thematic groups: obstacles related to extension methods and approaches, infrastructural-logistic obstacles, financial obstacles, challenges within the research sector and universities, structural obstacles in extension, managerial challenges, audience-related barriers, content-related obstacles (knowledge management), cognitive barriers, legal and policy constraints, educational and skill-related deficiencies, and institutional (actor-related) challenges.

4. Discussion

Based on the findings, the research results are presented according to the 12 identified obstacles to implementing a pluralistic agricultural extension system in Iran. Barriers related to extension methods and approaches refer to the structure and function of the extension system, which enables it to prepare and deliver necessary information to its target audience. Infrastructure-support barriers include the lack of essential equipment in agricultural Jihad centers and inadequate infrastructure, such as limited Internet access, which pose significant challenges to extension services. Financial barriers are another major

challenge, as financial constraints in most extension organizations, particularly in developing countries, often lead to weaknesses, inefficiencies, and even failures within these organizations.

Barriers related to the research and university sectors were among the obstacles to implementing a pluralistic extension system in Iran. Experts believe that strengthening the link between these two sectors would not only reduce duplication of work between research and extension but also enhance the overall effectiveness of extension and research activities. Structural barriers also pose a challenge, as many believe that the successes and failures of extension are rooted in its organizational structure, which evidence suggests is not well-suited for pluralism. Management barriers further complicate implementation, as despite a generally positive attitude toward a pluralistic agricultural extension system in Iran, practical complexities arise, including frequent management changes that weaken support for the non-governmental sector of agricultural extension. Obstacles related to content (knowledge management) also hinder progress, as effective content should attract the audience to seek out extension actors for knowledge rather than the other way around. Cognitive barriers contribute to the problem, as insufficient awareness of the dimensions of pluralistic extension causes the system to remain government-driven. Legal and policy barriers are another concern, as participants in this study emphasized the need for specific laws, including regulatory and statutory support, to increase the chances of success in serving the user community. Educational and skill-related barriers also play a role, as evidence suggests that the extension system has struggled to meet farmers' needs due to a lack of sufficient skills. Finally, barriers related to actors (institutional barriers) were identified as a major challenge, categorized into three areas: lack of interaction and coordination among actors, lack of focus on actor empowerment, and insufficient actor management.

5. Conclusion

In summary, the successful implementation of a pluralistic extension system requires an initial transformation of the extension structure and a shift in the cognitive perspectives of stakeholders regarding pluralism. This foundational change will facilitate the subsequent removal of managerial, financial, legal, policy-related, and educational-skill barriers, ultimately paving the way for the effective adoption of a pluralistic approach in extension. The findings of this research can play a crucial role in addressing the shortcomings and gaps of the current government-led extension system while contributing to the establishment and effective implementation of a pluralistic extension system.

Acknowledgments

We acknowledge all those who have provided support and assistance for conducting this research.

شناسایی موانع پیش‌روی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران

مدینه عثمانپور^{۱*}، روح‌اله رضائی^۲، فرزاد اسکندری^۳ و عبدالله موموندی^۴

(دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۸؛ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۱۵)

چکیده

یکی از پدیده‌های رو به ظهور و در حال تکامل، نظام ترویج تکثرگرا است. با وجود برخورداری این نظام از مزایای همچون تلفیق منابع محدود، کاهش رقابت ناسالم، افزایش سطح پوشش خدمات ترویجی، حذف خدمات زائد و غیره، شواهد حاکی از آن است که پیاده‌سازی این نظام در کشور با مسائل و چالش‌های پرشماری مواجه است. با توجه به اهمیت مسئله، این پژوهش با هدف «شناسایی موانع پیش‌روی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران» انجام گرفت. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش شامل خبرگان و مطلعان کلیدی اعم از اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها، اعضای هیئت‌علمی سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، مدیران هماهنگی ترویج کشاورزی استانی و کنشگران بخش خصوصی و غیردولتی بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع گلوله برفی تعداد ۱۵ نفر از آن‌ها انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از تکنیک مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختارمند استفاده شد و تحلیل و تفسیر داده‌ها با بهره‌گیری از روش کدگذاری اشتراس و کوربین انجام گرفت. نتایج پژوهش نشان داد که مهم‌ترین موانع پیش‌روی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران در قالب ۱۲ طبقه موانع مربوط به روش و رهیافت‌های ترویجی، موانع زیرساختی-پشتیبانی، موانع مالی، موانع مربوط به بخش تحقیقات و دانشگاه، موانع ساختاری ترویج، موانع مدیریتی، موانع مربوط به مخاطبان، موانع مربوط به محتوا (مدیریت دانش)، موانع شناختی، موانع قانونی و سیاست‌گذاری، موانع آموزشی-مهارتی و موانع نهادی (کنشگران) دسته‌بندی شدند. در مجموع، به‌منظور پیاده‌سازی نظام ترویج تکثرگرا در وهله نخست بایستی ضمن تغییر ساختار ترویج، موانع شناختی دست‌اندرکاران این حوزه در بحث تکثرگرایی تغییر یابد تا در مراحل بعدی با رفع موانع مدیریتی، مالی، قانونی و سیاست‌گذاری، آموزشی-مهارتی و غیره، مسیر اجرای رویکرد تکثرگرایی در ترویج هموار گردد. نتایج این پژوهش می‌تواند در برون‌رفت نظام ترویج دولتی فعلی از نارسائی‌ها و خلأهای کنونی و همچنین در استقرار و پیاده‌سازی هرچه بهتر نظام ترویج تکثرگرا مؤثر واقع شود.

واژه‌های کلیدی: نظام نوین ترویج، ترویج دولتی، شبکه چند نهادی، تکثرگرا، ترویج خصوصی.

^۱ دانشجوی دکتری ترویج کشاورزی پایدار دانشگاه زنجان، زنجان، ایران و کارشناس مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان کردستان، سنندج، ایران.

^۲ استاد گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی دانشگاه زنجان، ایران.

^۳ استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

^۴ مدیر کل دفتر ترویج دانش و فناوری کشاورزی مؤسسه آموزش و ترویج، تهران، ایران.

* نویسنده مسئول: پست الکترونیک: osmanpour60@gmail.com

ترویج کشاورزی با ایجاد آگاهی در مخاطبان با استفاده از جدیدترین ابزارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات (Norton & Alwang, 2020)، راهبردی کلیدی در برنامه توسعه روستایی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به شمار می‌آید (Ugochukwu & Chinyelu, 2020). خدمات ترویجی و مشاوره‌ای از طریق ارائه دانش، فناوری و نوآوری نقش مهمی در توسعه کشاورزی ایفا می‌کنند و تولیدکنندگان کشاورزی را به سایر بازیگران زنجیره ارزش محصولات کشاورزی پیوند می‌دهند (Bett, 2017). در دهه گذشته یک تغییر عمده در تفکرات ترویج از روش خطی انتقال فناوری و اتخاذ نوآوری‌ها به تشخیص نقش‌های متعدد طیف وسیعی از بازیگران در "نظام‌های نوآوری" ایجاد شده است (Alimirzaei et al., 2019). در این راستا، برنامه ترویج دیگر تنها وابسته به بخش دولتی نیست، بلکه یک شبکه چند نهادی محسوب می‌شود که نیازمند به همکاری چند سازمانی برای ترکیب نقاط قوت تمامی آن‌ها در قالب رویکرد تکثرگرا (Pluralistic approach) است (Singh et al., 2013). در واقع، تکثرگرایی با توجه به افزایش چالش‌های مربوط به ترویج که نتیجه تغییرات سریع در همه جنبه‌های زندگی بشر است، مورد توجه قرار گرفته (Roy, 2018) و در بسیاری از کشورهای در حال توسعه اجرا شده است (Qamar, 2005). در نظام ترویج تکثرگرا و چندگانه به‌عنوان یکی از پدیده‌های رو به ظهور و در حال تکامل، دستگاه‌های دولتی و غیردولتی زیادی به ارائه خدمات ترویجی می‌پردازند. طرفداران این پدیده استدلال می‌کنند که با ایجاد نظام تکثرگرا یا چندگانه امکان تلفیق منابع محدود، کاهش رقابت ناسالم، حذف خدمات زائد و جبران کسری بودجه نظام ترویج چندگانه در وزارتخانه‌های کشاورزی وجود داشته (رعنایی کردشولی و مرتضوی، ۱۳۹۵) و دسترسی بیشتری به نیروی انسانی، منابع اضافی، دانش، مهارت و تخصص‌های جدید برای خدمات ترویجی و مشاوره‌ای خواهد بود (Sajesh et al., 2018). ترویج تکثرگرا تنوع ذاتی کشاورزان و نظام‌های کشاورزی و نیاز به رفع چالش‌های توسعه روستایی را با خدمات و رویکردهای مختلف تشخیص می‌دهد (Gemo et al., 2013) و بر تعامل بین کشاورزان، متخصصان ترویج، تأمین‌کنندگان نهاده و تعداد زیادی از بازیگران دیگر در توسعه روستایی تمرکز دارد (Davidson, 2007). در حالت ایده‌آل، نتیجه خدمات ترویج تکثرگرا این است که گروه‌های مختلف مشتری در زمینه‌های گوناگون از دسترسی خود به خدماتی که درخواست کرده‌اند، رضایت دارند (World Bank, 2012). تکثرگرایی پاسخ بهتری به خواسته‌های پرشمار جوامع کشاورزی خواهد داشت و به دلیل افزایش رقابت بین ارائه‌دهندگان خصوصی، این خواسته‌ها را با هزینه کمتری برآورده می‌سازد. تکثرگرایی ساختار مناسبی برای برآوردن نیازهای مشتریان ارائه می‌دهد (Knierim et al., 2017) و سهم مهمی در موفقیت برنامه‌های توسعه روستایی دارد.

با وجود مزایای تکثرگرایی، شواهد تجربی در کشورهای مختلف حاکی از آن است که نظام ترویج تکثرگرا در عمل با چالش‌ها و مشکلات پرشماری مواجه است؛ برای نمونه، یکی از چالش‌های اصلی مربوط به هماهنگی سازمان‌هایی است که دارای ذهنیت و جهان‌بینی بسیار متفاوت هستند (World Bank, 2012). در این زمینه، نتایج پژوهش علی‌میرزائی و همکاران (Alimirzaei et al., 2019) نشان می‌دهد که همکاری ضعیف با سازمان‌های کشاورزان، سازمان‌های غیردولتی و بخش خصوصی در ارائه خدمات، مشکل عمده نظام‌های ترویج غیرمتمرکز در کشورهای در حال توسعه است. عدم هماهنگی بین نهادهای مختلف منجر به توصیه‌های فنی متناقض و ایجاد سردرگمی در بین کشاورزان می‌شود (Qamar, 2005). شایان‌ذکر است که مزایای تکثرگرایی بدون تغییرات در نقش دولت در بحث هماهنگی و ایجاد همکاری بین ارائه‌دهندگان مختلف محقق نخواهد شد (Nettle et al., 2017). با این حال، چالش‌های دیگری در زمینه اطمینان از کیفیت خدمات، ارائه پشتیبان‌های فنی و هم‌افزایی بین ارائه‌دهندگان مختلف نیز وجود دارد (Sajesh et al., 2018) که بر لزوم ادامه مشارکت دولت در ترویج به‌ویژه در مورد تضمین امنیت غذایی، تنظیم کیفیت و ایمنی غذا و حفاظت از محیط‌زیست تأکید می‌کند (Davis, 2008). همچنین با وجود اینکه ترویج کشاورزی تکثرگرا توجه زیادی را به خود جلب نموده است (Jawoko et al., 2023b) اما گروه‌های خاصی از کشاورزان، عمدتاً کشاورزان دارای مزارع بزرگ و متوسط از تکثرگرایی در ترویج و وجود کنشگران متنوع بهره‌مندند و سایر زیرگروه‌های کشاورزان از مزایای تکثرگرایی کمتر بهره‌مند می‌شوند و همچنان به بخش دولتی ترویج وابسته هستند (Knierim et al., 2017). همچنین در خصوص میزان دسترسی کشاورزان خرده‌مالک به خدمات ترویج تکثرگرا، اطلاعات مشخصی وجود ندارد (Jawoko et al., 2023a). از دیگر چالش‌های نظام ترویج تکثرگرا در بیشتر کشورها، کمبود اطلاعات در خصوص ارائه‌دهندگان غیردولتی و غیرانتفاعی، علایق و ظرفیت‌های آن‌ها است که توانایی بخش دولتی را برای ارزیابی نیازها و

فرصت‌های سرمایه‌گذاری ترویج محدود می‌کند (Rivera & Alex, 2004). از طرفی، با افزایش شمار نهادهای ارائه‌دهنده خدمات نگرانی عمده‌ای پیرامون موازی‌کاری بین آن‌ها شکل خواهد گرفت. با وجود اینکه تکثرگرایی راهبردی بسیار اثربخش برای برنامه‌ریزی تطبیقی و تخصیص منابع کمیاب بخش عمومی به شمار می‌آید؛ اما یکی از چالش‌های عمده ترویج تکثرگرا انتخاب سختی است که بایستی بین آنچه خدمات دولتی می‌تواند به‌طور واقعی انجام دهد و آنچه باید به دیگران واگذار شود، به عمل آورد (Christoplos, 1996). به همین ترتیب، یکی از مسائل مهم تکثرگرایی که بیشتر مورد توجه قرار گرفته، این پرسش است که چگونه مؤسسات تحقیقاتی و ترویجی می‌توانند به‌طور مؤثرتری همکاری کنند (Kaimowitz, 1990). به‌رغم تمامی این مشکلات و چالش‌ها، تکثرگرایی در ترویج بسیار ضروری است زیرا در وهله نخست ترویج به‌تنهایی نمی‌تواند تمامی مشکلات جمعیت روستایی و کشاورزی را حل کند و ترویج متعارف دولتی و تأمین مالی عمومی نیز نمی‌تواند آن را برطرف کند. از این‌رو، زمان مناسبی است که تکثرگرایی در ترویج رسمیت یافته و مهم‌تر از همه، پیش‌شرط‌ها، پیامدها و موانع و چالش‌های این امر در عملکرد ترویج مورد ارزیابی قرار گیرد (Roy, 2018)؛ موضوعی که تاکنون به‌صورت جدی در مطالعات قبلی به‌ویژه در داخل کشور مورد توجه قرار نگرفته و بر این اساس، انجام این پژوهش به لحاظ موضوعی دارای نوآوری است. به‌منظور واکاوی دقیق‌تر در ادامه تلاش شده است تا به‌طور خلاصه به‌مرور نتایج برخی از مهم‌ترین پژوهش‌ها در حوزه ترویج تکثرگرا با تأکید بر شناسایی موانع و مشکلات فراروی آن پرداخته شود.

علی‌میرزایی و همکاران (Alimirzaei *et al.*, 2019) در مطالعه خود نشان دادند که شبکه اجرایی کنشگران از نظر انسجام نهادی رضایت‌بخش نیست، به‌طوری که تعداد کمی از ارائه‌دهندگان خدمات ترویجی غالب در مرکز بسیار تأثیرگذار بودند، در حالی که بیشتر ارائه‌دهندگان ارتباطات کمی با یکدیگر داشتند. چنین شبکه‌ای کاملاً متمرکز، از دیدگاه‌های مختلف پایدار نیست و نمی‌تواند وظایفی را که از نظام ترویج در بخش کشاورزی ناهمگن ایران انتظار می‌رود، انجام دهد. علیزاده و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش خود پیرامون شناسایی چالش‌ها و الزامات ترویج کشاورزی و آسیب‌شناسی وضع موجود نظام نوین ترویج کشاورزی ایران دریافتند که این نظام در زمینه‌های مدیریت دانش، ارتباطات و توانمندسازی کارکنان موفق بوده، ولی در زمینه‌های زیرساختی و نیروی انسانی ضعف داشته است. رضائی‌مقدم و فاطمی (۱۳۹۸) در پژوهشی به بررسی راهبردهای بهبود نظام نوین ترویج کشاورزی در ایران پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان داد که ناهماهنگی یا عدم همکاری درون و بین سازمانی در نبود یک برنامه راهبردی، کیفیت (و نه کمیت) نه‌چندان مطلوب سرمایه انسانی، کمبود منابع مالی، نبود تجهیزات و امکانات اولیه میدانی از جمله خودرو، عدم توسعه یا دسترسی به دانش و فناوری کاربردی برخاسته از تحقیقات علمی، بستر شکل‌گیری و اجرای طرح نظام نوین ترویج کشاورزی در این استان‌ها را ناهموار کرده است. به همین ترتیب، در پژوهش دیگری کریمی گوغری و همکاران (۱۳۹۶) در واکاوی شبکه نهادی ترویج و آموزش کشاورزی استان کرمان دریافتند، هرچند پیوندهای تبادل اطلاعات و همکاری در بین کنشگران نهادی نسبتاً مطلوب بود، اما در پیوندهای هماهنگی، شبکه‌های نهادی متراکمی وجود نداشت و میزان انسجام اجتماعی بر اساس این دو پیوند ضعیف بود.

جاوکو و همکاران (Jawoko *et al.*, 2023b) در پژوهشی رابطه بین نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا و تاب‌آوری اجتماعی-اقتصادی کشاورزان خرده‌مالک در شمال اوگاندا را بررسی کردند. نتایج این پژوهش نشان داد که خدمات ترویج کشاورزی تکثرگرا به ترتیب ۴۰ و ۳۲ درصد از واریانس تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی کشاورزان خرده‌مالک را تبیین کرده بود. با توجه به نتایج، سبک مدیریت مروجان و نظارت و ارزیابی مشارکتی فعالیت‌های ترویجی اثر مثبت و معنی‌داری بر تاب‌آوری اجتماعی-اقتصادی کشاورزان خرده‌مالک داشته و زمینه را برای ایجاد ظرفیت در کشاورزان در راستای حفظ و سازگاری با تغییرات و مقابله با استرس‌ها و اختلالات شکل می‌دادند. در پژوهش دیگری، لوکی و همکاران (Loki *et al.*, 2020) به این نتیجه رسیدند که عدم رضایت از تعداد بازدیدهای ترویجی و توصیه‌های فنی ضعیف بر استفاده کشاورزان از منابع چندگانه ترویج اثر معنی‌دار داشتند. نتایج این پژوهش حاکی از آن بود که فراهم‌کنندگان متعدد خدمات ترویجی باید منابع اصلی ارائه ترویج باشند زیرا آن‌ها تنوع ذاتی تولیدکنندگان را تشخیص می‌دهند و کشاورزان می‌توانند به بهترین وجه ترکیب اطلاعاتی را انتخاب کنند که به بهترین شکل به نیازهای آن‌ها پاسخ می‌دهند. روهِیت و همکاران (Rohit *et al.*, 2017) در مطالعه خود به این نتیجه دست یافتند که خدمات ترویج عمومی و خصوصی شایستگی‌ها و ناسازگاری‌های خود را دارد و برای نظام ترویج بهترین تناسب وجود ندارد. تناسب ترویج بستگی به نوع کشاورزی و سایر شرایط در کشور داشته و باید به همگرایی چند

سطحی در بین ارائه‌دهندگان مختلف ترویج توجه جدی صورت گیرد. کنیریم و همکاران (Knierim *et al.*, 2017) در پژوهشی پیرامون تکثرگرایی در ارائه‌دهندگان خدمات مشاوره‌ای کشاورزی نشان دادند که تکثر ارائه‌دهندگان خدمات و تنوع کانال‌های اطلاعاتی ممکن است فقط در زیرگروه‌های خاصی از جمعیت کشاورزان، عمدتاً کشاورزان متوسط و دارندگان مزارع بزرگ صادق باشد. سایر زیرگروه‌های کشاورزان کمتر از این مزایای تکثرگرایی بهره‌مند می‌شوند و هنوز به بخش عمومی ترویج وابسته هستند. به‌طور مشابه، راگاسا و همکاران (Ragasa *et al.*, 2016) در پژوهش خود مشخص کردند که جمهوری دموکراتیک کنگو با وجود داشتن یکی از بالاترین نسبت‌های مروج به کشاورز و یک نظام ترویج تکثرگرا، به دلیل نبود هماهنگی در ارائه دانش و فناوری کشاورزی به مناطق روستایی، عملکرد موفقی نداشته است. کیللو و همکاران (Kilelu *et al.*, 2013) در پژوهش دیگری دریافتند که حمایت از یادگیری در فرآیندهای نوآوری کشاورزی به ارتباط نیازهای کشاورزان، با منابع و خدمات مختلفی که به فرآیندهای پویایی نوآوری کمک می‌کنند، وابسته است. در حالی که تأمین‌کنندگان نهاده‌ها به‌عنوان ارائه‌دهندگان خدمات نقش مهمی در آموزش کشاورزان دارند، معمولاً توصیه‌های خود را برای پشتیبانی فروش محصولاتشان ارائه می‌دهند و به‌طور کامل درگیر فرآیند یادگیری که در آن پیامدهای منفی بالقوه محصولات آن‌ها مورد بحث قرار می‌گیرد، نبودند. به همین ترتیب، چاوا و همکاران (Chowa *et al.*, 2013) در پژوهش خود با عنوان تجربه کشاورزان مالاوی از ترویج کشاورزی تکثرگرا به این نتیجه رسیدند که بیشتر ارائه‌دهندگان خدمات بر آنچه ارائه می‌دهند تسلط نداشتند. همچنین، نتایج این پژوهش نشان داد که هماهنگی ضعیف بین ارائه‌دهندگان، بهره‌برداری از هم‌افزایی‌های بالقوه بین آن‌ها را محدود می‌کند. ماسانگانو و متیندا (Masanganu & Mthinda, 2012) در پژوهشی محدودیت‌های اصلی خدمات ترویج در نظام ترویج تکثرگرا کشاورزی مالاوی را بررسی کرده‌اند. بر اساس نتایج این پژوهش، عمده محدودیت‌ها شامل تعداد ناکافی کارکنان ترویجی و در نتیجه کاهش نسبت مروجان به کشاورزان، نبود مروجان میدانی ترویج در برخی مناطق، منابع ناکافی نهاده‌ها برای کشاورزان، بودجه عملیاتی برای کارکنان ترویج مزرعه، نبود وسایل حمل‌ونقل مناسب و کمبود انگیزه کارمندان و کشاورزان پیشرو بودند. در پژوهشی دیگر، سوانسون (Swanson, 2011) دریافت که مهم‌ترین محدودیت‌ها و شکاف‌های نظام ترویج تکثرگرا در بنگلادش شامل رابطه محدود بین بخش ترویج کشاورزی با سایر سازمان‌های غیردولتی ارائه‌دهنده خدمات، پیوندهای بسیار محدود ترویج با مؤسسات تحقیقاتی، منابع فیزیکی بسیار محدود، ظرفیت نامناسب فناوری ارتباطات و اطلاعات برای ارائه اطلاعات فنی و بازار موردنیاز کشاورزان، آموزش کارکنان میدانی ترویج، کمبود کارکنان شیلات و دامداری در سطح محلی، نحوه سازمان‌دهی گروه‌های تولیدکننده و کشاورز، تعیین وظایف سایر ارائه‌دهندگان خدمات مشاوره‌ای و ترویجی، کمبود کمیته‌های مشورتی یا راهبری کشاورزان در ادارات ترویج کشاورزی، دسترسی به اعتبار و جنسیت کشاورزان بودند. درنهایت، سوانسون و راجالاhti (Swanson and Rajalahti, 2010) در پژوهش دیگری دریافتند که با وجود ظهور نظام ترویج تکثرگرا، نظام‌های نوآوری کشاورزی همچنان با چالش‌های زیادی مواجه هستند. در این میان سازمان ترویج عمومی و خصوصی، با مشکلاتی از جمله تسهیل تعامل مناسب میان ذینفعان برای رسیدگی به چالش‌های فنی و نهادی در کشاورزی، دستیابی به تعداد زیادی از کشاورزان و کمک به ظرفیت‌سازی روبرو بودند.

در مجموع بر اساس مطالعات پیشین انجام گرفته در داخل و خارج از کشور، از مهم‌ترین چالش‌ها و مشکلات ترویج کشاورزی تکثرگرا می‌توان به مواردی از جمله انسجام نهادی ضعیف در شبکه کنشگران، ارتباطات محدود بین کنشگران، ناهماهنگی یا عدم همکاری درون و بین سازمانی در نبود یک برنامه راهبردی، کمیت و کیفیت نامناسب سرمایه انسانی، کمبود منابع مالی، نبود تجهیزات و امکانات اولیه میدانی، عدم توسعه یا دسترسی به دانش و فناوری کاربردی برخاسته از تحقیقات علمی، ضعف در هماهنگی و انسجام اجتماعی بین کنشگران، اطمینان از پوشش فراگیر تمامی مخاطبان و عدم آموزش کنشگران اشاره نمود. همچنین، مرور پیشینه تجربی مشخص کرد که رابطه محدود بین بخش ترویج کشاورزی با سایر سازمان‌های غیردولتی ارائه‌دهنده خدمات، پیوندهای بسیار محدود ترویج با مؤسسات تحقیقاتی، ظرفیت نامناسب فناوری ارتباطات و اطلاعات برای ارائه اطلاعات فنی و بازار موردنیاز کشاورزان، آموزش کارکنان میدانی ترویج، تعیین وظایف ارائه‌دهندگان خدمات مشاوره‌ای و ترویجی، کمبود کمیته‌های مشورتی یا راهبری کشاورزان در ادارات ترویج کشاورزی و دسترسی به اعتبارات، از دیگر محدودیت‌ها و مسائل عمده فراروی پیاده‌سازی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا به شمار می‌آیند.

در نهایت، اشاره به این نکته ضروری است که نظام ترویج تکثرگرا در ایران در قالب نظام نوین ترویج کشاورزی مطرح شده است. نظام نوین ترویج را می‌توان راهکاری اساسی برای بازمهندسی ساختار نظام ترویج کشاورزی با هدف افزایش ضریب پوشش فعالیت‌های ترویجی، توسعه دانش و یافته‌های تحقیقاتی در واحدهای تولیدی بخش کشاورزی و توسعه و توانمندسازی نیروی انسانی و تکثرگرایی و به‌کارگیری تمامی ظرفیت‌های کنشگران ترویج در نظر گرفت (مرادی و همکاران، ۱۳۹۷). با این رویکرد، امور حاکمیتی شامل سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و نظارت با وزارت جهاد کشاورزی و سازمان‌های وابسته و تابعه و فعالیت‌های قابل واگذاری به بخش‌های غیردولتی سپرده شد (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۷). پیاده‌سازی نظام نوین ترویج کشاورزی که نوعی ساختارسازی برای همگامی با تحولات پیرامونی تأثیرگذار بر نقش‌آفرینی ترویج کشاورزی از یک‌سو و مرتفع نمودن مسائل و مشکلات بعضاً مزمّن نظام متعارف ترویج کشاورزی کشور از دیگر سو است، نیازمند نوعی همه‌جانبه‌نگری برای تدارک بستر لازم به‌منظور استقرار و نهادینه شدن این نظام است (رضائی‌مقدم و اسدالله‌پور، ۱۳۹۷). علیرغم اینکه در آیین‌نامه نظام نوین ترویج چه در مقدمه و چه در دو ماده ۲ و ۴ این آیین‌نامه از عبارت "استفاده از رویکرد ترویج تکثرگرا" و در مواردی هم اصطلاح "بهره‌گیری از ظرفیت بخش غیردولتی" مطرح شده است، اما به نهادسازی یا تعیین متولی برای انجام امور مربوط به نظام ترویج تکثرگرا اشاره‌ای نشده است. از طرفی سازوکار مشخص و قوانین هماهنگ‌سازی برای ایجاد تعامل و هماهنگی بین منابع دانش و پژوهش و سایر موارد به‌منظور هم‌افزایی و جلوگیری از موازی‌کاری آن‌ها وجود ندارد. همچنین، در نظام نوین ترویج کارکردهای نظام ترویج تکثرگرا به تفکیک بخش دولتی، خصوصی و بخش‌های غیردولتی تعریف نشده است؛ در حالی که تنظیم مناسبات نهادی برای تأمین و عرضه خدمات برای یک نظام ترویج تکثرگرا بسیار ضروری است؛ بنابراین، با توجه به اینکه در ایران سازه‌های زمینه‌ساز برای استقرار نظام ترویج تکثرگرا وجود داشته و کنشگران متنوع و متکثری در کشور مشغول به ارائه خدمات ترویجی هستند، ولی به نظر می‌رسد که به دلیل وجود برخی موانع، تاکنون نظام ترویج تکثرگرا در کشور به‌خوبی پیاده‌سازی نشده است. با توجه به اهمیت این مسئله، این پژوهش به دنبال آن بود که موانع فراروی استقرار نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در کشور را بررسی و شناسایی کند.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر ماهیت جزء مطالعات کیفی و به لحاظ هدف در زمره مطالعات کاربردی است که با رویکردی اکتشافی و با استفاده از روش نظریه مبنایی (گراندد تئوری) (Grounded Theory) انجام شده است. نظریه مبنایی یک روش تحقیق استقرایی است که توسط گلیزر و اشتراوس (Glaser and Strauss) در سال ۱۹۶۷ توسعه پیدا کرد (Burns & Grove, 2007). این رویکرد با تجزیه و تحلیل نظام‌مند، فرایندهای اجتماعی و تعاملات انسانی را در ساختارهای مربوطه مورد بررسی قرار می‌دهد (Annells, 1996). جدید بودن پژوهش در خصوص شناسایی موانع پیاده‌سازی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران و عدم آگاهی از موانع در بستر و زمینه کشوری مانند ایران، ضرورت استفاده از نظریه مبنایی را مشخص می‌سازد.

مشارکت‌کنندگان در این پژوهش شامل خبرگان و مطلعان کلیدی اعم از اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها، اعضای هیئت‌علمی سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، مدیریت هماهنگی ترویج استانی و بخش خصوصی بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. انتخاب مشارکت‌کنندگان بر پایه سه معیار الف) برخورداری از تخصص لازم، ب) داشتن سابقه کار و فعالیت در نظام ترویج تکثرگرا و ج) علاقه‌مندی به شرکت در فرآیند مصاحبه، انجام شد. مشخصه‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در پژوهش در جدول ۱ ارائه شده است. تعیین تعداد نمونه‌ها بر اساس اشباع نظری داده‌ها صورت گرفت به نحوی که پس از انجام مصاحبه با ۱۵ نفر، اطلاعات پژوهشگر در زمینه پژوهش اشباع شده و پس از آن اطلاعات دیگری بر آن افزوده نشد. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختارمند بود. لازم به ذکر است که با کسب اجازه از مشارکت‌کنندگان، در جریان مصاحبه‌ها از ضبط صوت برای ثبت و ضبط داده‌ها استفاده شد. تحلیل و تفسیر یافته‌ها با بهره‌گیری از روش کدگذاری اشتراوس و کوربین (Strauss and Corbin) انجام گرفت. بر اساس این روش در مرحله اول تحلیل داده‌ها با استفاده از کدگذاری باز انجام شد. انجام کدگذاری باز از طریق بررسی عمیق نوشته‌ها، مصاحبه‌ها و یا اسناد انجام شد. پس از شناسایی نکات کلیدی مندرج در داده‌ها، کدهای مرتبط با یکدیگر ترکیب و تحت عنوان مفاهیم، گروه‌بندی و نام‌گذاری شدند. مرحله بعد تحلیل داده‌ها، مرحله کدگذاری محوری است؛ به‌این ترتیب که پس از شناسایی مؤلفه‌های مفهومی و از طریق مقایسه مفاهیم با یکدیگر، محورهای مشترک دیگری

یافت می‌شود که به آن‌ها مقوله اطلاق می‌شود. به‌علاوه به‌منظور اطمینان از معتبر بودن یافته‌های حاصل از تحلیل کیفی، بر اساس معیارهای ارائه شده توسط کرسول و میلر (Creswell & Miller, 2000)، از روش بازبینی اعضا (مصاحبه‌شوندگان) و بررسی همکار (اساتید در کدگذاری اسناد و مصاحبه) بهره گرفته شد.

جدول ۱- اطلاعات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در پژوهش

ردیف	رتبه علمی / موقعیت شغلی	مدت زمان مصاحبه	رشته تحصیلی	مقطع تحصیلی
۱	دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه بوعلی سینا	۱:۴:۱۸	توسعه روستایی	دکتری تخصصی
۲	استادیار مؤسسه آموزش و ترویج کشاورزی / گروه مدیریت و توسعه روستایی	۱:۱۸:۴۹	ترویج و آموزش کشاورزی	دکتری تخصصی
۳	استادیار مؤسسه آموزش و ترویج کشاورزی / گروه ممیزی و پایش دانش و نوآوری	۱:۶:۴۹	ترویج و آموزش کشاورزی	دکتری تخصصی
۴	استادیار مؤسسه آموزش و ترویج کشاورزی / گروه تخصصی برنامه‌ریزی و توسعه کشاورزی	۰۰:۵۰:۳۵	ترویج و آموزش کشاورزی	دکتری تخصصی
۵	استادیار مؤسسه آموزش و ترویج کشاورزی / گروه ممیزی و پایش دانش و نوآوری	۱:۴۲:۴۹	ترویج و آموزش کشاورزی	دکتری تخصصی
۶	دانشیار ترویج کشاورزی و توسعه روستایی دانشگاه تربیت مدرس	۱:۲۰:۰۹	ترویج کشاورزی و توسعه روستایی	دکتری تخصصی
۷	مدیر اسبق هماهنگی ترویج کشاورزی استان فارس	۰۰:۴۱:۳۶	ترویج و آموزش کشاورزی	کارشناس ارشد
۸	مدیر اسبق هماهنگی ترویج کشاورزی استان یزد	۰۰:۳۰	زراعت	دکتری تخصصی
۹	استادیار مؤسسه آموزش و ترویج کشاورزی / گروه ممیزی و پایش دانش و نوآوری	۱:۴۹:۰۱	ترویج و آموزش کشاورزی	دکتری تخصصی
۱۰	استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس	۰۰:۳۲:۰۵	توسعه روستایی	دکتری تخصصی
۱۱	استاد گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تهران	۱:۲۲:۰۸	ترویج و آموزش کشاورزی	دکتری تخصصی
۱۲	مدیرعامل نمونه ملی صندوق اعتبارات خرد زنان روستایی (استان آذربایجان شرقی)	۰۰:۳۵:۴۳	توسعه روستایی	کارشناسی
۱۳	مدیرعامل شرکت نمین کشت سقز (نمونه ملی سال ۹۸)	۰۰:۳۷:۵۴	مهندس کشاورزی (باغبانی)	کارشناس ارشد
۱۴	استادیار پژوهشی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان کردستان	۰۰:۴۸:۰۰	علوم باغبانی (فیزیولوژی و اصلاح میوه)	دکتری تخصصی
۱۵	مجری ملی برنامه ترویج کشاورزی پایدار معاونت آموزش و ترویج	۱:۰۵:۰۰	ترویج و آموزش کشاورزی	کارشناس ارشد

یافته‌ها و بحث

به‌منظور شناسایی موانع پیاده‌سازی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران، داده‌های جمع‌آوری شده از طریق مراحل سه‌گانه کدگذاری باز، محوری و انتخابی گراند تئوری تحلیل شدند. در مرحله اول یعنی کدگذاری باز، موانع مربوط به پیاده‌سازی نظام ترویج تکثرگرا در قالب مفاهیم (۴۰۳ کد اولیه) استخراج شدند. با کدگذاری باز، زمینه و بستر ساخت طبقات فراهم گردید و در مرحله دوم کدگذاری (محوری)، ارتباط بین مفاهیم اولیه حاصل از کدگذاری باز مشخص گردید. به‌بیان‌دیگر، مفاهیم در فرایند کدگذاری محوری تحلیل شدند. در این مرحله با مقایسه دائمی مفاهیم، طبقاتی (۱۲۸ طبقه) با مفاهیم جدید شکل گرفت و الگوی اقتضایی عدم پیاده‌سازی نظام ترویج تکثرگرا در ایران استخراج شد. در نهایت در مرحله سوم یعنی کدگذاری انتخابی، با تلفیق و توأم کردن طبقات و مقوله‌های استخراج‌شده مندرج در جدول ۲، تمامی مقوله‌ها یکپارچه‌سازی شدند و در قالب ۱۲ دسته موضوعی قرار گرفتند. هرکدام از این ۱۲ دسته موضوعی بخشی از موانع اصلی پیاده‌سازی نظام ترویج تکثرگرا در ایران را تبیین می‌کنند. به‌طورکلی، در این مرحله جمله‌هایی که قبلاً کدگذاری شده بودند، دوباره با یکدیگر ترکیب شدند تا مقوله‌ای که قادر است سایر طبقات یا مفاهیم را به یکدیگر ارتباط دهد، شناسایی شود و چارچوب مفهومی پژوهش به‌تدریج شکل گیرد (پاپزن و همکاران، ۱۳۸۹). به عبارت بهتر، تحلیل نهایی از یافته‌ها به تشخیص تعامل و رابطه کلی میان طبقات اصلی، دسته‌های موضوعی و زیرمقولات انجامید که فرایند اساسی پژوهش را آشکار کرد. در کدگذاری انتخابی تحلیل

شناسایی موانع پیش‌روی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران

کل‌نگرانه‌ای بر فرآیندهایی که در طول پژوهش رخ داده است، صورت می‌گیرد و پژوهشگر بر اساس تمامی داده‌هایی که در اختیار دارد و برداشتی که خود در مسیر پر پیچ‌وخم پژوهش اندوخته است، خط سیر داستان را دنبال می‌کند تا در نهایت به مدل اقتضایی پژوهش منتهی گردد (ادیب‌حاج‌باقری و همکاران، ۱۳۹۶). با توجه به مطالب اشاره شده، در ادامه به ارائه نتایج پژوهش بر اساس ۱۲ مانع شناسایی شده فراروی پیاده‌سازی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران پرداخته شده است.

موانع مربوط به روش و رهیافت‌های ترویجی: رهیافت‌های ترویجی شکل و فرم کار و جوهر نظام ترویج است و نظام به کمک آن اطلاعات موردنیاز مخاطبان خود را تهیه و ارائه می‌نماید. در واقع، تحقق اهداف و مأموریت‌های ترویج کشاورزی از طریق فرایندهای ارتباط اثربخش ممکن می‌شود که ابزار برقراری این ارتباط روش‌های ترویجی است؛ بنابراین یکی از عوامل مؤثر بر کارایی و اثربخشی نظام ترویج توانایی آن در انتخاب و به‌کارگیری مناسب روش‌های ترویجی به‌شمار می‌آید. روش‌های ترویجی به کلیه فعالیت‌ها و فنونی اطلاق می‌شود که مروجان برای ارتباط با مخاطبان خود به کار می‌بندند (پیروشعبانی و همکاران، ۱۴۰۰). کدهای اختصاص یافته مرتبط با موانع مربوط به روش و رهیافت‌های ترویجی در جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲- کدهای اختصاص یافته مرتبط با روش‌ها و رهیافت‌های ترویجی برگرفته از متن مصاحبه‌های کیفی

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه	
موانع مربوط به روش و رهیافت‌های ترویجی	ضعف در پیاده‌سازی روش‌ها و رهیافت‌های ترویجی	۵ (۲۰/۸۴)	اجرای ناقص رهیافت‌ها، عدم تسلط بر اجرای رهیافت‌های ترویجی، مشکل در اجرای روش‌های سنتی، عملیاتی نشدن تئوری‌های ترویج، دغدغه گزارش‌های آماری	
	تناسب اندک رسانه‌های ترویجی با مخاطبان ترویج	۳ (۱۲/۵)	عدم پوشش مناسب مخاطبان، تناسب کم رسانه‌های ترویجی با مخاطبان متنوع با وجود تنوع رسانه، تناسب کم فناوری‌های اطلاعات با مخاطبان	
	ضعف فناوری اطلاعات	۲ (۸/۳۴)	عدم کفایت فناوری اطلاعات، ضعف زیرساخت‌های اطلاعاتی	
	ضعف در صلاحیت‌های حرفه‌ای مروجان و تعهد کاری کم آن‌ها در اجرای مناسب روش‌های ترویجی	۴ (۱۶/۶۶)	عدم آشنایی کافی کارشناسان ترویج با مفاهیم تسهیلگری، تعهد کم کارشناسان در اجرای روش‌های ترویجی، انجام فرمالیته و وظایف، تعداد کم مروجان حرفه‌ای	
	سهل‌انگاری در بهره‌مندی از ظرفیت رسانه‌ها به‌ویژه فضای مجازی	۴ (۱۶/۶۶)	عدم وجود شبکه اجتماعی اختصاصی برای ترویج کشاورزی، عدم استفاده از ظرفیت شبکه‌های اجتماعی داخلی علیرغم موجود بودن گوشی‌های هوشمند، غفلت از پتانسیل فضای دیجیتال، ضعف ترویج دولتی در استفاده از ظرفیت فضای مجازی در مقایسه با بخش خصوصی	
	ضعف در فرهنگ استفاده از رسانه در بخش کشاورزی	۳ (۱۲/۵)	ناتوانی در چگونگی استفاده از رسانه، نبود زیرساخت استفاده از رسانه، عدم پشتیبانی از رسانه	
	استفاده از روش‌های قدیمی و سنتی در ترویج کشاورزی	۳ (۱۲/۵)	شعاری کردن ترویج تکثرگرا با تداوم در استفاده از روش‌های سنتی، عدم تحول در روش‌های ترویجی، عدم استفاده از روش‌های متنوع ترویجی	
			۲۴ (۱۰۰)	جمع

موانع زیرساختی-پشتیبانی: موانع زیرساختی-پشتیبانی از دیگر موانع پیش‌روی نظام ترویج تکثرگرا در ایران بود (جدول ۳). به استناد نتایج این پژوهش و همچنین پیشینه تحقیقاتی بررسی شده (رضائی‌مقدم و فاطمی، ۱۳۹۸؛ Swanson & Rajalahti, 2010; Swanson, 2011)، کمبود تجهیزات در مراکز جهاد کشاورزی و کمبود زیرساخت‌های اصلی مانند اینترنت از چالش‌های اصلی ترویج است. در حال حاضر، نسبت مروج به بهره‌بردار در کشور بر اساس داده‌های سامانه جامع پهنه‌بندی و مدیریت داده‌های کشاورزی نسبت خوبی است (یک به ۷۵۰)، اما همین نیروها ابزار و تجهیزات اولیه میدانی از جمله خودرو به اندازه کافی در اختیار ندارند.

جدول ۳- کدهای اختصاص یافته مرتبط با موانع زیرساختی-پشتیبانی برگرفته از متن مصاحبه‌های کیفی

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه
سازمان‌های دولتی	کمبود تجهیزات آموزشی در بخش دولتی	۳ (۳۸)	ضعف زیرساخت‌ها در ترویج دولتی، نبود تجهیزات و ابزارهای آموزشی، کمبود خودرو در مراکز جهاد کشاورزی
	ضعف پشتیبانی بخش خصوصی	۳ (۳۸)	کمبود تجهیزات آموزشی، کمبود وسایل حمل‌ونقل با توجه به پراکندگی آمایشی و تنوع محصولات در کشور، کمبود امکانات و تجهیزات بخش خصوصی
	ضعف پشتیبانی بخش تحقیقات	۲ (۲۴)	کمبود تجهیزات فیزیکی، کمبود امکانات و تجهیزات تحقیقاتی (لپ‌تاپ، آزمایشگاه، دسترسی به زمین و غیره)
		۸ (۱۰۰)	جمع

موانع مالی: نتایج این پژوهش نشان داد که موانع مالی از دیگر موانع پیاده‌سازی نظام ترویج تکثرگرا در ایران بود (جدول ۴). دغدغه‌های مالی موجود در اغلب سازمان‌های ترویج به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، اغلب زمینه ضعف، شکست و ناکامی این سازمان‌ها را فراهم می‌آورند. یکی از دلایل ریشه‌ای بهره‌وری پایین کشاورزی، عملکرد ضعیف خدمات ترویجی و عدم حمایت مالی از آن‌ها است. ترویج برای تکثرگرایی به زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات لازم (به‌عنوان مثال، یک مرکز ملی فناوری اطلاعات و ارتباطات، شامل رایانه‌ها و سایر سخت‌افزارها و همچنین اتصال به اینترنت و رایانه‌ها) نیاز مبرم دارد که تمامی این موارد بایستی تأمین مالی شوند. این یافته با نتایج مطالعات ماسانگانو و متیندا (Masanganano & Mthinda, 2012)، سوانسون (Swanson, 2011) و رضائی‌مقدم و فاطمی (۱۳۹۸)، همسو است.

جدول ۴- کدهای اختصاص یافته مرتبط با موانع مالی برگرفته از متن مصاحبه‌های کیفی

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه
سازمان‌های دولتی	عدم تخصیص بودجه کافی به ترویج دولتی	۲ (۱۴/۲۸۵)	عدم حمایت‌های مالی کافی دولت از نظام ترویج کشاورزی، عدم حضور کارگزاران ترویجی هنگام تخصیص بودجه
	کمبود اعتبار برای پیاده‌سازی روش‌های ترویجی متنوع و جدید	۲ (۱۴/۲۸۵)	عدم تخصیص بودجه کافی برای اجرای روش‌های ترویجی جدید، نبود اعتبار برای اجرای سایت‌های الگویی و کانون یادگیری
	عدم حمایت مالی از کنشگران محلی و تشکلهای	۲ (۱۴/۲۸۵)	عدم حمایت مالی از تسهیلگران و کنشگران محلی، قدرت مالی ضعیف کنشگران غیردولتی
	عدم تخصیص اعتبارات کافی به بخش تحقیقات	۲ (۱۴/۲۸۵)	کمبود اعتبارات پژوهشی برای بخش کشاورزی، نابرابری در بودجه محققان داخل و خارج کشور
	عدم موازنه بین کنشگران دریافت حمایت‌های مالی و بودجهای دولت	۲ (۱۴/۲۸۵)	نابرابری در اخذ حمایت‌های مالی دولت توسط کنشگران، فضای رقابتی نابرابر کنشگران به لحاظ امکانات و برخورداری از منابع مالی
	مشخص نبودن قیمت‌گذاری و تعرفه خدمات ترویجی برای بخش خصوصی	۲ (۱۴/۲۸۵)	عدم وجود تعرفه و قیمت‌گذاری برای خدمات آموزشی، قدرت مالی ضعیف بهره‌بردار
	نادیده گرفتن اهمیت مالی متکثر برای ترویج کشاورزی	۲ (۱۴/۲۸۵)	نادیده گرفتن اهمیت تکثر در منابع مالی، عدم توجه به پتانسیل اعتبارات بخش خصوصی و غیردولتی
			۱۴ (۱۰۰)

موانع مربوط به بخش تحقیقات و دانشگاه: هم‌راستا با نتایج برخی مطالعات قبلی (رضائی‌مقدم و فاطمی، ۱۳۹۸؛ Swanson, 2011)، موانع مربوط به بخش تحقیقات و دانشگاه از دیگر موانع فراروی نظام ترویج تکثرگرا در ایران می‌باشد (جدول ۵). یکی از مسائل مهم تکثرگرایی که در طول این سال‌ها بیشتر مورد توجه قرار گرفته، این پرسش است که چگونه مؤسسات تحقیقاتی و ترویجی می‌توانند

شناسایی موانع پیش‌روی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران

به‌طور مؤثرتری همکاری کنند (Kaimowitz, 1990). در خصوص ارتباط تحقیق و ترویج کشاورزی ایران لازم به ذکر است که امروزه عملکرد و کارایی تحقیقات کشاورزی ایران از جنبه‌های مختلف مورد بررسی و نقد قرار گرفته است (رضائی‌مقدم و اسدالله‌پور، ۱۳۹۷). صاحب‌نظران بر این باورند که پیوند این دو بخش علاوه بر اینکه فعالیت‌های دوباره‌کاری را بین تحقیق و ترویج کاهش می‌دهد، موجب می‌شود اثربخشی فعالیت‌های ترویج و تحقیقات تقویت گردد (علی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷). حلقه‌های بازخورد بین پژوهشگران و مروجان تا حدی می‌تواند از این مشکلات بکاهد. این رویکرد بر این باور است که حلقه‌های بازخورد می‌توانند پویایی داخلی مؤسسات تحقیقاتی و ترویجی را تغییر دهند. بهتر است مشوق‌های عملی در نظر گرفته شود که ممکن است همکاری بین محققان و عوامل ترویج را تشویق کند (Christoplos, 1996).

جدول ۵- کدهای اختصاص یافته مرتبط با موانع مربوط به بخش تحقیقات و دانشگاه برگرفته از متن مصاحبه‌های کیفی

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه
موانع ساختاری ترویج	نبود تحقیقات مبتنی بر نیاز	۵ (۲۰/۸)	نبود تحقیقات مبتنی بر نیاز، ارتباط ناچیز محققان با روستاییان، ناآشنایی محققان با نیاز پژوهشی منطقه، تحقیق بر اساس علاقه محقق، حضور کم محققان با عرصه‌های تولیدی
	کمبود نیروی انسانی در بخش تحقیقات	۱ (۴/۲)	کمبود محقق با وجود نیازهای متکثر و متنوع تحقیقاتی
	نبود انگیزه کافی در محققان برای انجام پژوهش‌های کاربردی روزآمد	۲ (۸/۳)	محدود بودن تعداد محققان با وجود نیاز تحقیقاتی زیاد، کاهش انگیزه محققان
	نبود سازوکار مشخص برای ارتباط بین ترویج و تحقیق	۳ (۱۲/۵)	ضعف در تعاملات بین ارکان نظام نوآوری، ضعف در تعامل بین تحقیق و ترویج، عدم تغییر ارتباط تحقیق و ترویج از آغاز به کار تشکیلات رسمی ترویج تاکنون
	نبود سازوکار ویژه برای ارزشیابی بخش تحقیقات	۲ (۸/۳)	ضعف در تحقیقات در عرصه‌های تولیدی، عدم انجام ارزشیابی محققان
	نبود استلزام برای ارتباط دانشگاهیان با بخش اجرا و بهره‌برداران	۴ (۱۶/۷)	عدم ورود اساتید دانشگاه به عرصه‌های تولیدی، عدم ارتباط اساتید دانشگاه با بخش اجرا، عدم استفاده از رهیافت ترویج دانشگاهی، افتراق بین دانشگاه و اجرا
	عدم وجود سازوکار مشخص در سطح کلان برای ایفای نقش دانشگاه در ترویج کشاورزی	۳ (۱۲/۵)	غفلت از نقش دانشگاه در ترویج کشاورزی، بی‌توجهی به کارکرد مهم دانشگاه‌ها، نامشخص بودن چگونگی ورود دانشگاه به ترویج
	ناکارآمدی نسبی نظام دانشگاهی در تولید دانش کاربردی	۴ (۱۶/۷)	تئوری بودن آموزش‌های عالی، ضعف در آموزش عملی، شکاف زیاد بین علم و عمل، نداشتن زمینه‌آشنایی قبلی دانشجویان با کشاورزی
		۲۴ (۱۰۰)	جمع

موانع ساختاری ترویج: برخی از موانع استخراج‌شده از پژوهش به «موانع ساختاری ترویج» مربوط می‌شوند که برای بهبود پاسخگویی نهادها باید به‌طور جدی مورد توجه قرار گیرند (جدول ۶). این یافته با نتایج پژوهش‌های سوانسون (Swanson, 2011) و روہیت و همکاران (Rohit et al., 2017) همخوانی داشت. در بررسی و نقد پیرامون عملکرد نظام‌های ترویج در کشورهای درحال توسعه از جمله ایران، صاحب‌نظران و کارگزاران ترویج عوامل پرشماری را به‌عنوان علل ناکامی‌های ترویج برشمرده‌اند که از جمله آن‌ها می‌توان به ساختار سازمانی اشاره کرد. در واقع، بسیاری بر این باورند که کامیابی‌ها و ناکامی‌های ترویج را بایستی در ساختار سازمانی آن جستجو نمود. شواهد حاکی از آن است که ساختار سازمانی ترویج متناسب با تکثرگرایی نیست. نظام ترویج همچنان متمرکز، انعطاف‌ناپذیر و ناتوان در تطبیق با گوناگونی‌ها است. ارتقاء کارآمدی و اثربخشی از طریق اصلاح و بازآفرینی ساختارهای سازمانی، یکی از سیاست‌های کلیدی و تعیین‌کننده در موفقیت سازمان‌ها محسوب می‌شود (آقاسی‌زاده، ۱۳۸۳).

جدول ۶- کدهای اختصاص یافته مرتبط با موانع ساختاری ترویج برگرفته از متن مصاحبه‌های کیفی

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه
	عدم تناسب اختیارات رده‌های مختلف مدیریتی سطوح مختلف تشکیلاتی	۴ (۷)	نبود تصمیم‌گیری اقتضایی، عدم امکان برنامه‌ریزی منطقه‌ای، کم بودن اختیارات مدیریتی سطوح پائین تشکیلاتی، محدودیت کار با بخش خصوصی و غیردولتی در سطوح پائین
	میل به بزرگ شدن دولت در تناقض با تکثرگرایی	۳ (۵)	افزایش جذب نیروی انسانی در بدنه دولت، فربه شدن دولت، شکست دولت بزرگ
	عدم سازماندهی کنشگران خصوصی و غیردولتی در ساختار نظام ترویج تکثرگرایی غیرضروری درون سازمانی	۳ (۵)	نگنجاندن کنشگران در برنامه عملیاتی سالانه ترویج، عدم سازماندهی کنشگران، عملکرد جزیره‌ای
	میل به تصدی‌گری بالای بخش دولتی در ترویج	۵ (۹)	تکثر درون سازمانی، وجود بخش‌های مختلف غیرضروری در تشکیلات میل به نقش اجرایی به جای نظارت در بخش دولتی، نادیده گرفتن ظرفیت تصدی‌گری بخش خصوصی، نگرش منفی به برون‌سپاری، ضعف در رقابت‌پذیری، ترس و نگرانی از واگذاری خدمات به بخش خصوصی
	ناکارآمدی ترویج دولتی در همگام شدن با سرعت تغییرات در بخش کشاورزی	۳ (۵)	سرعت جذب نیرو در بنگاه‌های خصوصی، سرعت تغییرات کشاورزی، ضعف ترویج دولتی در پاسخگویی به مشکلات و تغییرات جدید
	نبود متولی مشخص برای ترویج تکثرگرا در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و اجرا	۲ (۴)	نبود مدیریت واحد و مشخص برای برنامه‌های ترویجی در تمام سطوح تشکیلاتی، کمبود پرسنل متخصص برای ترویج تکثرگرا
	نبود ساختار جامع و منسجم برای ترویج تکثرگرا	۳ (۵)	نبود رویکرد جامع و یکپارچه، عدم وجود سازمان چابک، عدم انسجام ساختاری
	نبود تعاملات و ارتباط پویای درون و برون سازمانی	۵ (۹)	ضعف در تعاملات بین ارکان ترویج، کم بودن تعاملات درون و برون سازمانی، ضعف در تعامل بخش خصوصی و دولتی، ضعف در ارتباط بین بخشی، نبود تعاملات برنامه‌ریزی شده
	نبود برنامه‌ریزی منسجم و فعالیت‌های هدفمند	۳ (۵)	نبود برنامه‌ریزی منسجم و هدفمند، نبود برنامه‌های از قبل طراحی شده، نبود استقلال درون بخشی
	نبود استلزامات سازمانی برای برقراری ارتباط و تعاملات بین کنشگران	۳ (۵)	نبود الزام سازمانی برای ارتباط، نبود مشوق، نبود سازوکار اجرایی برای برقراری تعاملات
	خصوصی‌سازی دولت‌مدارانه در ترویج کشاورزی	۳ (۵)	ضعف در خصوصی‌سازی در ترویج، وابستگی بخش خصوصی به بخش دولتی، تسلط دولت بر بخش خصوصی
	عدم به‌کارگیری نیروی متخصص در پست‌های کلیدی ترویج	۳ (۵)	کمبود نیروی متخصص ترویج، پست‌های کلیدی ترویج در اختیار نیروهای غیرمتخصص، اتخاذ تصمیمات غیرکارشناسی شده
	عدم بازتعریف نقش بخش دولتی در نظام ترویج تکثرگرا	۲ (۴)	نیاز به حفظ ترویج دولتی برای نیازمندان محروم از دریافت خدمات از سایر کنشگران غیردولتی، عدم تفکیک وظایف ترویج دولتی و خصوصی و غیردولتی
	عدم نهادسازی ترویج تکثرگرا و اولویت نبودن آن	۴ (۷)	توجه و تأکید به وظایف فوری و ضروری، توجه صرف به پاسخگویی به مقامات بالا، عدم توجه به موضوعات جدید در ترویج، اولویت نبودن ترویج تکثرگرا
	ضعف قدرت (اتوریت) ترویج در کلیه سطوح تشکیلاتی	۲ (۴)	پایین بودن قدرت ترویج، ضعف ترویج در بخش‌های مختلف سلسله مراتبی
	نبود یک مادر- نهاد مقتدر به‌عنوان متولی هماهنگ‌ساز کنشگران ارائه‌دهنده خدمات ترویجی	۵ (۹)	نبود روحیه تیمی کار کردن، نبود مادر-نهاد، مدیریت و راهبری کنشگران نهادی، جهت‌دهی نشدن فعالیت‌های ترویجی، نبود رقابت سالم بین کنشگران نهادی
		۵۵ (۱۰۰)	جمع

شناسایی موانع پیش‌روی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران

موانع مدیریتی: بر اساس نتایج از دیگر موانع اصلی پیاده‌سازی نظام ترویج تکثرگرا در ایران، موانع مدیریتی بود (جدول ۷). لازم به ذکر است که نگرش در پیاده‌سازی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران مثبت است، لیکن در مقام عمل با پیچیدگی‌های فراوان مواجه هست از جمله اینکه تغییرات مدیریتی مستمر به حمایت از بخش غیردولتی ترویج کشاورزی همواره ضربه می‌زند. در این زمینه، مصاحبه‌شوندگان در این پژوهش اذعان داشتند که با تغییر مدیران، برنامه‌های ترویجی دستخوش تغییر می‌شوند و این مسئله از جمله مشکلات مدیریتی که در پیاده‌سازی تکثرگرایی در ترویج مشکل‌آفرین است. در ایران به محض اینکه مدیری تغییر می‌یابد، رویکرد مدیر و مسئولین قبلی کنار گذاشته می‌شود. از طرفی عملکرد نامناسب بخش دولتی ترویج و تصدی‌گری دولت در ترویج از موانع کلیدی هستند که مانع اجرای درست تکثرگرایی در ترویج می‌شوند و با ماهیت و طبیعت تکثرگرایی در تضاد می‌باشند.

جدول ۷- کدهای اختصاص یافته مرتبط با موانع مدیریتی برگرفته از متن مصاحبه‌های کیفی

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه
تغییرات مکرر مدیریتی، کارهای ناقص و مقطعی، رویکرد متفاوت مدیران	نبود ثبات کافی در بدنه مدیریتی ترویج	۳ (۱۸/۷)	تغییرات مکرر مدیریتی، کارهای ناقص و مقطعی، رویکرد متفاوت مدیران
	عدم حکمرانی مناسب نظام ترویج	۳ (۱۸/۷)	عدم انسجام در بدنه مدیریت سازمانی، ضعف در رهبری، حکمرانی ضعیف نظام ترویج
	نبود تفکر راهبردی در مدیران ترویجی	۴ (۲۵)	تغییر برنامه‌ها به موازات تغییر مدیران، پرداختن به امور فوری و غیرمهم توسط مدیران، غفلت از امور مهم و غیرفوری، چالش در اجرای طرح‌های تحولی مهم و زمان‌بر ترویجی
	پایین بودن سطح تفکر انتزاعی در بدنه مدیریتی	۳ (۱۸/۷)	ضعف تفکر انتزاعی در بدنه مدیریتی، عدم توجه به تخصص‌گرایی در مدیریت، استفاده از تخصص‌های نامرتبط با ترویج
	ضعف و ناتوانی مدیران در اجرای قوانین مرتبط با ترویج تکثرگرا	۳ (۱۸/۷)	ضعف در اجرای قوانین و سیاست‌ها توسط مدیران، بی‌توجهی به اجرای قوانین ترویجی، عدم آگاهی مدیران از تبعات عدم اجرای قوانین
			۱۶ (۱۰۰)

موانع مربوط به مخاطبان: مشابه نتایج پژوهش‌های سوانسون (Swanson, 2011) و سوانسون و راجالاhti (Swanson and Rajalahti, 2010)، بر اساس نتایج این پژوهش، موانع مربوط به مخاطبان از دیگر موانع اصلی پیاده‌سازی نظام ترویج تکثرگرا در ایران بود (جدول ۸). عدم احساس نیاز کشاورز نسبت به خدمات ترویجی و عادت به دریافت رایگان خدمات آموزشی-ترویجی موضوعی دیرینه در ترویج کشاورزی است که امر تکثرگرایی در ترویج کشاورزی را با مشکل مواجه می‌سازد. مخاطبان نظام ترویج تکثرگرا بر اساس سطح آگاهی، نوع نیاز، میزان امکانات و بودجه خود و کیفیت ارائه خدمات هر سازمان بایستی تصمیم بگیرند که این خدمات را از کدام سازمان دریافت کنند. واقعیت امر این است که تکثرگرایی در ارائه خدمات ترویجی و حضور کنشگران متعدد به منظور افزایش پوشش مخاطبان است و اینکه برخی از کشاورزان که دارای تمکن مالی هستند از خدمات بخش خصوصی بهره‌مند شوند تا بخش دولتی بتواند منابع خود را در ارائه خدمات به اقشار آسیب‌پذیر و کشاورزان خرد و موضوعات محیط زیستی آزاد کند. نکته قابل‌تأمل در موانع مربوط به مخاطبان، سوگیری در انتخاب و پوشش مخاطبان است موضوعی که بر اساس نتایج پژوهش سوانسون (Swanson, 2011) نیز مورد تأکید قرار گرفته است به نحوی که با توجه به نتایج این پژوهش، جنسیت کشاورزان را از مهم‌ترین شکاف‌های نظام ترویج تکثرگرا در بنگلادش بوده است.

جدول ۸- کدهای اختصاص یافته مرتبط با موانع مخاطبان برگرفته از متن مصاحبه‌های کیفی

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه
موانع مربوط به مخاطبان	عدم احساس نیاز به خدمات آموزشی- ترویجی در کشاورزان	۴ (۱۸/۲)	نبود احساس نیاز واقعی کشاورز به خدمات ترویجی، عدم توجه به کیفیت در تولید، دغدغه تولید ارزان در بین کشاورزان، غالب بودن خرده‌فرهنگ‌های دهقانی در جامعه روستایی (پائین بودن سطح آرزو و ترجیح منفعت آنی بر مصلحت آتی)
	ثبات ادراکی بهره‌برداران به دریافت خدمات آموزشی- ترویجی رایگان	۳ (۱۳/۶۳)	ارائه رایگان خدمات آموزشی- ترویجی، سختی پرداخت هزینه برای خدمات، عدم آمادگی ذهنی بهره‌بردار برای پرداخت هزینه
	عدم آشنایی مخاطبان با کنشگران متنوع	۲ (۹/۱)	سردرگمی بهره‌برداران با حضور کنشگران متنوع، ناآشنا بودن مخاطبان با کارکردهای کنشگران
	سوگیری ترویج دولتی در ارائه خدمات ترویجی	۳ (۱۳/۶۳)	پوشش نامناسب مخاطبان، سوگیری در آموزش به کشاورزان پیشرو، بی‌توجهی به آموزش زنان و بهره‌برداران حاشیه‌ای
	نبود سیاست‌گذاری مشخص برای پوشش تمامی مخاطبان ترویج	۳ (۱۳/۶۳)	محرومیت تعداد زیادی از مخاطبان از خدمات ترویجی، عدم سیاست‌گذاری ویژه برای مخاطبان، دریافت چندباره خدمات به بخشی از مخاطبان
	غفلت از ارائه خدمات آموزشی- ترویجی به مخاطبان حقوقی و تشکل‌های مردمی	۲ (۹/۱)	نادیده گرفتن نیاز آموزشی مخاطبان حقوقی (تعاونی‌ها، تشکل‌ها و غیره)، عدم وجود برنامه مشخص برای مخاطبان حقوقی
	ارائه خدمات ترویجی به مخاطبان با رویکرد مزرعه محوری و تولید محوری به‌جای مخاطبان کل زنجیره ارزش محصول	۵ (۲۲/۷۱)	رویکرد تولید محوری در ترویج، مزرعه‌محور بودن خدمات ترویجی، عدم توجه به آموزش فروشندگان سم و کود و سایر نهاده‌ها، عدم توجه به آموزش دروازه‌بان نهاده‌ها، عدم توجه به مخاطبان کل زنجیره تولید و ارزش محصولات کشاورزی
			۲۲ (۱۰۰)

موانع مربوط به محتوا (مدیریت دانش): همان‌طور که در جدول ۹ نشان داده شده است، موانع مربوط به محتوا از چالش‌ها و موانع اصلی فراروی ترویج تکثرگرا در ایران است. به استناد پیشینه پژوهش، با وجود تکثر ارائه‌دهندگان خدمات، ارائه‌دهندگان هنوز بر انتقال فناوری‌های خاص برای افزایش بهره‌وری مزرعه به‌جای پرداختن به نیازهای واقعی کشاورزان تأکید دارند و این از مشکلات نظام ترویج تکثرگرا است (Chowa et al., 2013). آموزش و کسب مهارت توسط کشاورزان به دلیل روش‌های جدیدی که در نظام‌های کشاورزی وجود دارد، بخش اصلی نظام ترویج تکثرگرا است (Singh et al., 2013) و این موضوع به هم کنشگران متنوع و هم به محتوای متنوع نیاز دارد. محتوای مناسب موجب می‌شود به‌جای اینکه کنشگران به‌دنبال مخاطبان خود باشند، مخاطبان به‌دنبال کنشگران و دریافت دانش موردنیاز خود باشند. روش‌ها و رهیافت‌های ترویجی چنانچه از محتوای درست و کاربردی برخوردار نباشند، هرچقدر هم به درستی اجرا شوند، مؤثر نخواهند بود. از طرفی با وجود تعداد زیادی از ارائه‌دهندگان اطلاعات، توسعه محتوا، اعتبار آن و جلوگیری از ارائه اطلاعات متناقض از چالش‌های اصلی ترویج تکثرگرا هستند. نبود بسته‌های دانشی متنوع متناسب با فعالیت اقتصادی مخاطبان و ضعف در مستندسازی استفاده از دانش بومی متکثر از مصادیق ضعف محتوایی برنامه‌های ترویج در بحث تکثرگرایی است. کشاورزان با دانش بومی کاربردی خود می‌توانند کنشگران خوبی در عرصه ترویج باشند اما مورد غفلت واقع شده‌اند و دانش آنان عمدتاً مستندسازی نشده است.

جدول ۹- کدهای اختصاص یافته مرتبط با محتوا (مدیریت دانش) برگرفته از متن مصاحبه‌های کیفی

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه
موانع شناختی (مدیریت دانش)	عدم توجه به ترویج بازارمحور	۳ (۱۳/۰۴)	بازار محور نبودن نظام ترویج کشاورزی، عدم توجه به نیاز بازار، ناتوانی در تشخیص بازار
	ضعف در تولید محتوای آموزشی	۴ (۱۷/۴)	مشکل در تولید محتوا، کمبود متخصص برای تهیه محتوا، عدم انسجام در مدیریت دانش ترویجی، ضعف در محتوای علمی کارا
	نبود بسته‌های دانشی متنوع متناسب با فعالیت اقتصادی مخاطبان متنوع	۳ (۱۳/۰۴)	کمبود بسته‌های دانشی متنوع، عدم امکان انتخاب بسته‌های متناسب مخاطبان، عدم توجه به کارکردهای دانش‌بنیان در نظام ترویج
	نبود سازوکار لازم برای تلفیق دانش بومی و علم روز	۴ (۱۷/۴)	غفلت از دانش بومی و تجربیات محلی، عدم توانایی در شناسنامه‌دار کردن دانش بومی، پیچیدگی نظام‌های محلی، مشکل در تلفیق دانش بومی و علم روز
	ضعف در مستندسازی، ثبت، ضبط و استفاده از دانش بومی متکثر	۵ (۲۱/۷۲)	شکل‌گیری دانش بومی بر اساس شرایط محلی، دشواری ثبت و ضبط دانش بومی، تعمیم دانش بومی، مستند کردن دانش بومی، راستی آزمایی دانش بومی
	ناتوانی بخش دولتی در راستی آزمایی و ترویج دانش بومی	۴ (۱۷/۴)	بی‌توجهی به گردآوری و مستندسازی دانش بومی، عدم امکان راستی‌آزمایی دانش بومی، غفلت از دانش بومی در سطح تفکر و عمل، دشواری در استفاده از دانش بومی به نسبت دانش روز
		۲۳ (۱۰۰)	جمع

موانع شناختی: موانع شناختی یکی دیگر از عمده‌ترین موانع فراروی نظام ترویج تکثرگرا در ایران بود (جدول ۱۰). مصاحبه‌شوندگان در این پژوهش اذعان داشتند از آنجاکه شناخت کافی نسبت به ابعاد ترویج تکثرگرا وجود ندارد، مسیر ترویج همچنان به سمت دولتی شدن و دولتی ماندن ادامه دارد. برداشت‌های سطحی و عدم درک صحیح از فلسفه، هدف و ابعاد ترویج تکثرگرا از موانع پیاده‌سازی ترویج تکثرگرا است، چراکه هدف اصلی از تکثرگرایی که همانا ارائه خدمات بهتر به جامعه کشاورزی و روستایی است، مورد غفلت واقع شده است. همچنین، عدم بومی‌سازی ترویج تکثرگرا در سطح تفکر و عمل از موانع تکثرگرایی در ترویج است، در این راستا بایستی منظور از تکثرگرایی در سطح وزارتی، عملیاتی یا دهستان دقیقاً روشن شود و مشخص شود چه کنشگرانی در ارائه خدمات حضور داشته باشند. به همین ترتیب، نبود سیاست و پارادایم مشخص در خصوص ترویج تکثرگرا از دیگر موانع تکثرگرایی در ترویج به شمار می‌رود. در واقع، سیاست‌ها و فلسفه ترویج مشابه گذشته خطی و بالا به پایین است و تبیین مفهومی برای ترویج تکثرگرا وجود ندارد. به عبارت بهتر، سیاست‌های مناسب ملی برای ترویج تکثرگرا که بتواند بین کنشگران متعدد هماهنگی ایجاد کند در منابع و متون موجود است اما در عمل و پیاده‌سازی این‌گونه نبوده و با موانع زیادی روبه‌رو است. درهرحال، نظام ترویج تکثرگرا یک نظام ترویج چندبخشی با وظایف گوناگون و کنشگران پرشمار محسوب می‌شود که برای پیاده‌سازی آن به یک‌زبان مشترک کنشگران یا اتاق فکر در نظام ترویج تکثرگرا نیاز است، این در حالی است که یک دبیرخانه نظام‌مند ستادی قدرتمندی حتی برای نظام نوین ترویج وجود ندارد، چه برسد به تکثرگرایی. نکته دیگر اینکه علی‌رغم اینکه سازمان تات شناخت نسبتاً خوبی در خصوص تکثرگرایی و ضرورت آن در ترویج دارد، اما عدم اشراف موضوعی خیلی از سازمان‌ها به ترویج تکثرگرا و ضرورت آن از دیدگاه جامعه مورد مطالعه مانعی جدی برای اجرای تکثرگرایی در ترویج به شمار می‌رود.

جدول ۱۰- کدهای اختصاص یافته مرتبط با موانع شناختی برگرفته از متن مصاحبه‌های کیفی

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه
	نگرش منفی به تکثرگرایی از سوی سیاست‌گذاران	۲ (۴/۳۴)	ذهنیت منفی سیاستمداران نسبت به تکثرگرایی، تنگ‌نظری دستگاه‌های دولتی ترویج نسبت به واگذاری خدمات
	برداشت سطحی از فلسفه، اهداف و مفاهیم ترویج تکثرگرا	۴ (۸/۷)	عدم شناخت سیاست‌گذاران از ترویج تکثرگرا، عدم شناخت کارگزاران دولتی از ظرفیت‌های سایر کنشگران غیردولتی، شناخت ناقص ترویج تکثرگرا، نداشتن درک درست از مفاهیم ترویج تکثرگرا
	عدم تعیین مصادیق ترویج تکثرگرا و نقاط قوت و ضعف آن	۲ (۴/۳۴)	عدم شناسایی تجارب موفق ترویج تکثرگرا مبتنی بر خلاقیت‌های فردی در کشور، نبود دستورالعمل تشخیص مصادیق ترویج تکثرگرا و ارزیابی نقاط قوت و ضعف
	ضعف در بومی‌سازی مفاهیم ترویج تکثرگرا در سطح تفکر و عمل	۳ (۶/۵۲)	بومی‌سازی نشدن مفاهیم ترویج تکثرگرا در سطح تفکر و عمل، نبود ترویج خصوصی به اقتضای شرایط ایران، ضعف در تعریف دقیق تکثرگرایی در سطوح مختلف
	ناکارآمدی بخش دولتی در شناخت اهمیت کشاورزی و ترویج کشاورزی	۴ (۸/۷)	آفت اقتصاد رانتی در بخش خصوصی، عدم درک اهمیت کشاورزی در بین سیاست‌گذاران، عدم درک اهمیت ترویج کشاورزی، عدم اشراف کامل بخش دولتی بر بخش کشاورزی
	عدم شناخت از کارکردهای ترویج تکثرگرا	۳ (۶/۵۲)	عدم شناسایی کارکردهای مختلف ترویج، عدم تفکیک کارکردهای ویژه بخش دولتی، عدم شناخت از کارکردهای کنشگران مختلف نظام ترویج
روانشناسی	نبود نگرش سیستمی و ساختار جامع و مشخص برای ترویج تکثرگرا	۵ (۱۰/۹)	نظام نوآوری ملی، عدم حضور محقق در کنار مروج، ضعف ارتباط ترویج با تحقیق، عدم نگرش سیستمی به ترویج، رویکرد فلسفه ترویج خطی
	عدم شناخت استراتژی‌های ترویج تکثرگرا	۳ (۶/۵۲)	عدم بهره‌گیری مفهومی از تکثرگرایی در ترویج، عدم تبیین مفهومی و فلسفی تکثرگرایی در ترویج، عدم تعریف تکثرگرایی به‌عنوان یک رسالت یا استراتژی
	نبود نظریه و مکتب ترویج تکثرگرا	۲ (۴/۳۴)	نبود نظریه مشخص ترویج تکثرگرا، نبود مکتب ترویج تکثرگرا،
	عدم شناخت مؤلفه‌ها و الزامات ترویج تکثرگرا	۳ (۶/۵۲)	عدم شناخت اصل کنشگری مداخله‌گرانه ترویج، عدم شناخت اصل تغییر داوطلبانه در ترویج، عدم آگاهی از عناصر و اصول ترویج تکثرگرا
	عدم تبیین ضرورت ترویج تکثرگرا از سوی متخصصان ترویج	۳ (۶/۵۲)	عدم آگاهی از چرایی ترویج تکثرگرا، عدم شناخت از منافع ترویج تکثرگرا، عدم شناخت ترویج تکثرگرا
	عدم وجود اتاق فکر برای نظام ترویج تکثرگرا	۹ (۱۹/۵۶)	وجود نظام ترویج چندبخشی، ارتباط ضعیف بخش کشاورزی با زیرحوزه‌های دیگر، نیازهای متنوع حوزه کشاورزی، نیاز به کنشگران نهادی متنوع، عدم بسترسازی حضور تمام کنشگران، ضعف در ایجاد ارتباط و هم‌افزایی، نبود اتاق فکر، نبود زبان مشترک کنشگران، عدم وجود هدف واحد کنشگران
	عدم اشراف موضوعی برون سازمانی به ترویج تکثرگرا و ضرورت آن	۳ (۶/۵۲)	عدم درک محدودیت منابع انسانی، عدم شناخت پتانسیل بخش خصوصی، عدم اشراف بسیاری از سازمان‌ها به ترویج تکثرگرا علیرغم رویکرد مثبت سازمان تات به ترویج تکثرگرا
		۴۶ (۱۰۰)	جمع

موانع قانونی و سیاست‌گذاری: با توجه به نتایج این پژوهش، از مهم‌ترین مشکلات و چالش‌های نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران، فقدان جایگاه قانونی ثابت و پایدار و نبود قوانین و سیاست‌های کار با بخش‌های غیردولتی و خصوصی بود (جدول ۱۱). مشارکت‌کنندگان در این پژوهش معتقد بودند، درست است که در کشور قانون مشخص در حوزه ترویج کشاورزی وجود ندارد، اما برای توسعه نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا به قوانین اختصاصی در این حوزه از جمله پشتوانه‌های آیین‌نامه‌ای و

شناسایی موانع پیش‌روی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران

مقرراتی نیاز هست که این نظام بتواند شانس موفقیت در خدمت‌رسانی به جامعه بهره‌بردار را افزایش دهد. به‌رغم وجود این مسئله، می‌توان از ظرفیت‌های قانونی در سایر قوانین از جمله قانون ارتقا بهره‌وری که چند ماده قانونی آن به نفع ترویج است، در راستای ضمانت اجرایی ترویج استفاده نمود؛ هرچند، شناخت کافی نسبت به این قوانین نیز وجود ندارد. در هر حال، ترویج برای تکثرگرایی نیاز به منابع مالی دارد و چنانچه پشتوانه قانونی وجود نداشته باشد، تأمین مالی آن نیز دشوار خواهد بود.

جدول ۱۱- کدهای اختصاص یافته مرتبط با موانع قانونی و سیاست‌گذاری برگرفته از متن مصاحبه‌های کیفی

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه
موانع مهارتی و سیاست‌گذاری	نبود پشتوانه قانونی برای پیاده‌سازی نظام ترویج تکثرگرا در ایران	۳ (۷/۹)	نبود پشتوانه قانونی برای ترویج کشاورزی، ضعف در سیاست‌گذاری کلان، نظام‌مند و ضابطه‌مند نشدن ترویج
	عدم وجود پروتکل‌های تخصصی مشخص برای پیاده‌سازی ترویج تکثرگرا	۲ (۵/۳)	عدم تهیه دستورالعمل و برنامه عملیاتی، نبود آیین‌نامه و بخشنامه‌های مقرراتی
	عدم شناخت و استفاده از ظرفیت‌های قانونی موجود برای ترویج در سایر قوانین	۲ (۵/۳)	عدم شناخت و استفاده ظرفیت‌های قانونی متنوع و متکثر، ضعف در تجمیع و تفکیک و پالایش قوانین مختلف ترویجی
	عدم شفاف‌سازی و تفسیر قوانین موجود در آیین‌نامه‌ها برای ترویج تکثرگرا	۳ (۷/۹)	ضعف در شرح و تفسیر قانون، نبود قانون مشخص در ترویج، کلی‌گویی در قوانین، ابهام در آیین‌نامه‌ها و مقررات
	ناقص بودن آئین‌نامه‌های موجود برای ترویج تکثرگرا	۴ (۱۰/۵)	سیاست‌های ملی برای ترویج تکثرگرا در تئوری نه در مقام عمل، عدم امکان پیاده‌سازی در عمل، ناکارآمدی قوانین و آئین‌نامه‌های موجود، نبود ضمانت اجرایی
	ضعف قدرت چانه‌زنی مقام‌های عالی وزارتخانه- ای برای جلوگیری از تصویب قوانین نامرتب با ترویج تکثرگرا در مجلس	۶ (۱۵/۸)	استخدام مهندسين ناظر، تومند شدن دولت، تصویب قوانین اجباری و نامرتب، دوری از خصوصی‌سازی، غفلت از تکثرگرایی، اجرای قوانین نقیض با ترویج تکثرگرا
	نبود راهبرد مشخص قانونی برای حضور کنشگران در کنار بخش دولتی	۲ (۵/۳)	نامشخص بودن زمینه استفاده از بخش خصوصی، نبود چارچوب و قانون مشخص برای چگونگی ارتباط بین بخش دولتی و کنشگران
	نبود الزام قانونی برای هماهنگی و همگرایی فرابخشی کارگزاران دولتی مختلف	۳ (۷/۹)	نبود قوانین بالادستی برای همکاری سایر بخش‌ها، گستردگی ترویج و آموزش کشاورزی، ارتباط ترویج با سایر بخش‌ها
	تأثیرپذیری نظام ترویج کشاورزی از سیاست‌های کلان	۴ (۱۰/۵)	ناپایداری سیاست‌های بخش کشاورزی، تنش‌های سیاسی، ناملايمات سیاسی در روابط بین‌الملل، عدم ثبات در سیاست‌های کلان
	نبود قوانین هماهنگ‌ساز برای فعالیت کنشگران مختلف	۴ (۱۰/۵)	عدم هماهنگی بین کنشگران، واگذاری خدمات ترویجی به سایر کنشگران، ضعف در قوانین و آیین‌نامه‌های واگذاری خدمات، موازی کاری کنشگران
عدم وجود سیاست‌های متناسب با پدیده‌های نوظهور بخش کشاورزی	۵ (۱۳/۱)	متنوع بودن ساختار کشاورزی، تأثیری پذیری ترویج به‌تبع تغییرات در کشاورزی، تنوع مخاطبان، تنوع کنشگران، نبود سیاست‌های مناسب و متناسب	
(۱۰۰) ۳۸			جمع

موانع آموزشی- مهارتی: موانع آموزشی- مهارتی از موانع شناسایی‌شده در بحث پیاده‌سازی تکثرگرایی در نظام ترویج کشاورزی ایران بود (جدول ۱۲). شواهد حاکی از آن است که نظام ترویج در برآوردن نیازهای کشاورزان به جهت عدم مهارت کافی عملکرد ضعیفی داشته است. برای تبدیل یک نظام ترویج سنتی مبتنی بر فناوری به یک نظام کشاورزمحور و بازارمحور، بایستی بیشتر کارکنان ترویج در مجموعه‌ای متفاوت از مهارت‌ها و دانش از جمله روش‌های برنامه‌ریزی جدید و از پایین به بالا، مهارت‌های آموزش بازاریابی کشاورزی و توسعه زنجیره ارزش و چگونگی سازماندهی گروه‌های تولیدکننده، آموزش دریافت کنند. به‌طور کلی، برنامه‌های توسعه و آموزش منابع انسانی بایستی در ارزیابی مشارکتی روستایی، مهارت‌های ارتباطی

و آموزشی، آموزش کارکنان ترویج در سازماندهی کشاورزان به گروه‌های اجتماعی و یا تولیدکنندگان، مهارت‌های حرفه‌ای بر توانایی آن‌ها در شناسایی نیازها و فرصت‌ها برای کشاورزان کوچک و زنان، نحوه سازماندهی گروه‌های کشاورزان و سپس نحوه ارتباط این گروه‌ها با تحقیقات، بانک‌ها، بازارها، صادرکنندگان و غیره متمرکز شود. همچنین، نحوه همکاری با بخش‌های خصوص و غیردولتی بایستی به کنشگران دولتی آموزش داده شود تا با هم‌افزایی و ارائه خدمات گسترده، کاربردی و دانش‌بنیان به کشاورزان، در رونق توسعه پایدار کشاورزی به ایفای نقش بپردازند. در این زمینه، سینگ و همکاران (Singh et al., 2013) در مطالعه خود به این نتیجه رسیدند که آموزش و کسب مهارت توسط کشاورزان به دلیل روش‌های جدیدی که در نظام‌های کشاورزی وجود دارد، بخش اصلی نظام ترویج تکثرگرا است این در حالی است که رضائی‌مقدم و فاطمی (۱۳۹۸) در مطالعه خود اشاره داشتند که کیفیت (و نه کمیت) نه‌چندان مطلوب سرمایه انسانی بستر اجرای طرح نظام نوین ترویج کشاورزی را ناهموار نموده است. کیللو و همکاران (Kilelu et al., 2013) نیز در مطالعه خود به آموزش ارائه‌دهندگان ترویج تأکید داشتند و سوانسون (Swanson, 2011) هم در پژوهش خود آموزش کارکنان میدانی ترویج را از مهم‌ترین شکاف‌های نظام ترویج تکثرگرا معرفی کرده است.

جدول ۱۲- کدهای اختصاص یافته مرتبط با موانع آموزشی- مهارتی برگرفته از متن مصاحبه‌های کیفی

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه
موانع آموزشی و مهارتی	ضعف در مهارت حرفه‌ای بخش دولتی در مشارکت با بخش‌های غیردولتی و خصوصی	۳ (۹/۳۷۵)	ضعف در کارهای مشارکتی و تیمی دولت، نداشتن مهارت کافی برای کار با بخش‌های غیردولتی و نیمه‌دولتی، ضرورت انعطاف‌پذیری بخش دولتی
	خلأ آموزشی در شکل‌گیری کنشگران غیردولتی	۴ (۱۲/۵)	اقدامات ترویجی بدون چارچوب، غیرعلمی بودن شکل‌گیری تشکل‌ها، روابط غیررسمی و خویشتاوندی، آموزش‌های ترویجی محدود
	عدم‌تغییر در ماهیت دانش تخصصی کشاورزی از یک کالای عمومی رایگان به کالای خصوصی	۳ (۹/۳۷۵)	دانش‌بنیان نبودن ترویج کشاورزی، ناتوانی در جذب مخاطبان متنوع ترویج، نبود محتوای تخصصی مؤثر
	عدم سازماندهی منسجم در آموزش	۵ (۱۵/۶۲۵)	مشخص نبودن متولی آموزش در ترویج، نبود سازماندهی منسجم در آموزش، عدم آموزش بر مبنای نیازسنجی، عدم کارایی، کمبود آموزش‌های مهارتی
	ضعف صلاحیت‌های عمومی ترویج کشاورزی (تسهیلگری، آموزش بزرگسالان و غیره) و تخصصی کارشناسان	۵ (۱۵/۶۲۵)	به‌کارگیری مروجان با رشته غیرترویجی، کم‌تجربگی کارشناسان بخش خصوصی، نبود آموزش‌های تخصصی، ناتوانی در تسهیلگری، ضعف مهارت تخصصی
	عدم آموزش منابع انسانی شبکه عاملین ترویج	۳ (۹/۳۷۵)	عدم کارایی نیروی انسانی ترویج، ضعف در توانمندسازی، ضعف در برنامه‌ریزی نیروی انسانی
	عدم آموزش و ظرفیت‌سازی تشکل‌های غیردولتی در راستای ایجاد سرمایه اجتماعی	۳ (۹/۳۷۵)	عدم استفاده از ظرفیت تعاونی‌ها و تشکل‌ها، عدم ظرفیت‌سازی در تعاونی‌ها و تشکل‌ها، به دنبال منافع مالی و آنی بودن کنشگران
	ضعف بخش دولتی در تعیین استانداردهای آموزشی به‌منظور وحدت رویه در ارائه خدمات آموزشی- ترویجی برای کنشگران مختلف	۲ (۶/۲۵)	نبود استانداردهای آموزشی واحد، ضعف در شناخت شیوه‌های یادگیری-یاددهی کنشگران
	نبود نظام صلاحیت حرفه‌ای کنشگران	۴ (۱۲/۵)	عدم تبیین ضرورت نظام تقاضا در ترویج کشاورزی، ظرفیت محدود خدمات، افزایش تقاضا برای خدمات ترویجی، نبود بازار کشاورزی حرفه‌ای
			۳۲ (۱۰۰)

موانع مربوط به کنشگران (نهادی): یکی دیگر از عمده‌ترین موانع فراروی نظام ترویج تکثرگرا در ایران، موانع مربوط به کنشگران بود که در قالب سه دسته موانع مرتبط با نبود تعاملات و هماهنگی بین کنشگران، عدم توجه به توانمندسازی کنشگران و عدم مدیریت کنشگران طبقه‌بندی شدند (جدول ۱۳). هماهنگی بین اجزای نظام و به‌ویژه بین کنشگران از مهم‌ترین مسائل نهادی پیش‌روی نظام ترویج تکثرگرا است. در حالی که وجود سازمان‌ها و ارائه‌دهندگان متعدد می‌تواند

نیازهای متنوع جامعه کشاورزان را برطرف کرده و مکمل یکدیگر باشد، امکان موازی‌کاری، رقابت و ارائه اطلاعات متناقض نیز وجود دارد (Sajesh *et al.*, 2018). در نتیجه، بایستی هماهنگی مؤثر بین سازمان‌ها و ارائه‌دهندگان مختلف با تعیین مناسب نقش‌ها و فعالیت‌ها با دقت انجام پذیرد. چاوا و همکاران (Chowa *et al.*, 2013)، راگاسا و همکاران (Ragasa *et al.*, 2016) و رضائی‌مقدم و فاطمی (۱۳۹۸) در مطالعات خود تأکید داشتند که هماهنگی ضعیف بین ارائه‌دهندگان، استفاده از هم‌افزایی‌های بالقوه بین آن‌ها را محدود کرده و نظام ترویج تکثرگرا را در ارائه دانش و فن‌آوری کشاورزی به مناطق روستایی با چالش مواجه می‌کند. بر اساس نتایج پژوهش، نبود شبکه قوی بین کنشگران از دیگر موانع نهادی پیش‌روی تکثرگرایی در ترویج بود. شبکه‌سازی کنشگران در هماهنگی بین آن‌ها نقش بسزایی دارد چراکه منجر به تقسیم کار و حمایت متقابل کنشگران از یکدیگر شده و در نتیجه می‌توان از ظرفیت‌های موجود کنشگران به‌صورت هم‌افزایانه برای پایدارسازی خدمات ترویجی از بعد نهادی و مالی استفاده کرد.

با توجه به یافته‌های این پژوهش، ضعف در مدیریت کنشگران از جمله مسائل نظام ترویج تکثرگرا بود. به‌منظور اجرای درست تکثرگرایی در ترویج و استفاده از پتانسیل و ظرفیت کنشگران متعدد بایستی بین کنشگران مختلف از نظر اقتدار و امکانات در دسترس توازن برقرار باشد، این در حالی است که عدم توازن در نفوذ و اقتدار میان کنشگران غیردولتی با بخش دولتی از دیدگاه جامعه مورد مطالعه مانعی در راه تکثرگرایی در ترویج است. این موضوع عاملی ضد انگیزشی است و در حقیقت بستری برای خروج کنشگران از صحنه به شمار می‌آید. در این راستا کریمی‌گوغری و همکاران (۱۳۹۶) دریافتند که در پیوندهای هماهنگی و شراکت، شبکه‌های نهادی متراکمی در ترویج مشاهده نمی‌شود و میزان انسجام اجتماعی بر اساس این دو پیوند ضعیف بوده است. از طرفی در پیوندهای مورد بررسی، سازمان‌های دولتی از مهم‌ترین نهادهای ذی‌نفوذ و دارای تأثیر بر نهادهای دیگر بودند. این در حالی است که در اکثر موارد نهادها و تشکل‌های غیردولتی و مردمی که ارتباط تنگاتنگی با جامعه هدف کشاورزی و روستایی دارند، از لحاظ اقتدار، نفوذ و توانایی کنترل شبکه در سطح پایینی قرار دارند و در نظام ترویج و آموزش کشاورزی تکثرگرایی موجود در عمل به حاشیه رانده شده‌اند و حمایت‌های کمتری دریافت می‌کنند. واقعیت امر این است که هرکدام از کنشگران ترویج از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های خاصی برخوردارند که متناسب با آن بایستی وظایف، مخاطبین، روش ترویجی و هزینه انجام خدمات آن‌ها مشخص شود. سوانسون (Swanson, 2011) هم در پژوهش خود در بنگلادش تعیین وظایف سایر ارائه‌دهندگان خدمات مشاوره‌ای و ترویجی را از مهم‌ترین شکاف‌های نظام ترویج تکثرگرا در بنگلادش عنوان نمود. عدم تفکیک وظایف کنشگران از موانع نهادی پیش‌روی تکثرگرایی در ترویج است. برای ارائه مؤثر خدمات ترویج در محیط تکثرگرا، نقش بازیگران و سازمان‌های دولتی و خصوصی باید به‌وضوح مشخص شود. ارائه خدمات عمومی ممکن است در مناطق دورافتاده ضروری باشد، در حالی که ارائه خدمات خصوصی برای مناطق کاملاً یکپارچه مناسب باشد (Hoffmann, 2009).

درنهایت بر اساس نتایج به دست آمده از پژوهش در بخش‌های قبلی، در جدول ۱۴ به اولویت‌بندی موانع شناسایی‌شده پیرامون استقرار نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران پرداخته شده است. همان‌طور که از نتایج پیداست، موانع نهادی، ساختاری و شناختی به ترتیب اولویت‌های اول تا سوم را به لحاظ فراوانی تعداد کدهای اولیه به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۱۴).

در ادامه پژوهش با رفت و بازگشت‌هایی که روی نتایج حاصل از کدگذاری محوری صورت گرفت و همچنین با توجه به مفهوم و معنای برخی از مقوله‌ها از جمله موانع ساختاری، مخاطبان، روش ترویجی، محتوا و همچنین برداشت‌های محقق از مصاحبه‌های انجام شده با جامعه مورد مطالعه، مقوله محوری و مرکزی با عنوان بازسازی ارکان نظام ترویج بر اساس تکثرگرایی شکل گرفت، چراکه تمامی مقوله‌ها به‌نوعی ریشه در این مقوله دارند. همچنین با کمک تمامی مقوله‌ها مدل‌سازی موانع اصلی پیاده‌سازی نظام ترویج تکثرگرا در ایران در نگاره ۱ ارائه شد.

جدول ۱۳- کدهای اختصاص یافته مرتبط با موانع مربوط به کنشگران (نهادی) برگرفته از متن مصاحبه‌های کیفی

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه
موانع نهادی - نبود تعاملات و هماهنگی بین کنشگران	ضعف در ایجاد شبکه قوی دولت با سایر کنشگران	۴ (۳/۹۵)	نیاز به کاهش حجم تصدی‌گری دولت در حوزه ترویج، تشتت در بخش دولتی، نبود شبکه قوی دولت با سایر کنشگران، نیاز به کاهش نیروی انسانی در بخش دولتی
	نبود ارتباطات اثربخش و ارگانیک حرفه‌ای بین کنشگران اصلی ترویج	۷ (۶/۹۰)	نبود نگرش سیستمی در ترویج تکثرگرا، ارتباط ضعیف اجزا با هم، نبود ارتباط ارگانیک بین کنشگران، تعارض سازمانی، عدم شناسایی کنشگران اصلی و ارزنده، نبود استلزام سازمانی برای ارتباط کنشگران، عدم جانمایی ارتباطات
	نبود رویکرد مدیریتی جامع، نظام‌مند و شراکتی به‌جای رویکرد تک‌بخشی	۴ (۳/۹۵)	جزیره‌ای عمل کردن کنشگران غیردولتی، توجه به فعالیت آموزشی صرف، عدم رعایت اصول ترویج کشاورزی، نبود نظام جامع ترویجی مدل ساختی- کارکردی سرمایه‌گذاری در نظام ترویج، تعامل محدود بین کنشگران متنوع، عدم تفاهم بین کنشگران اصلی (دولتی، خصوصی و غیره)، فعال نبودن کنشگران فرعی (بانک کشاورزی و غیره)، محدودیت در فعالیت برخی کنشگران اصلی به دلیل شرح وظائف و اساسنامه
	ناکارآمدی کنشگران در توسعه تعاملات حرفه‌ای با یکدیگر	۵ (۴/۹۴)	نبود بسته ترویجی کثرت‌گرایانه، عدم همدلی سازمانی و بنگاهی، عدم اجماع بین کنشگران، نبود تصمیمات واحد
	نبود همدلی سازمانی بین کنشگران ترویج و عدم درک موقعیت همدیگر	۴ (۳/۹۵)	ذهنیت متفاوت کنشگران، هدف متفاوت کنشگران، ماهیت متفاوت کنشگران
	ضعف سازوکار لازم برای شبکه‌سازی بین کنشگران در سطح ملی و منطقه‌ای	۳ (۲/۹۷)	ضعف در ایجاد شبکه کنشگران در فضای مجازی، ضعف در برقراری تعاملات بین کنشگران، عدم شبکه‌سازی استانی و ملی
	هماهنگی ضعیف و موازی‌کاری بین کنشگران در ارائه خدمات آموزشی- ترویجی	۵ (۴/۹۴)	موازی‌کاری و هم‌پوشانی فعالیت‌ها، عدم هماهنگی بین کنشگران، دوباره‌کاری، اختلال، هدر رفت منابع
	عدم تفکیک کارکردهای ترویج بخش دولتی و غیردولتی در ترویج تکثرگرا	۴ (۳/۹۵)	عدم شناسایی کارکردهای ترویج تکثرگرا، عدم تبیین کارکرد ترویج دولتی در کشاورزی معیشتی، عدم شناسایی مزیت نسبی بخش خصوصی، تمرکز بر موضوعات خارج از حوزه کشاورزی
	تعارض و رقابت منفی بین کنشگران برای ارائه خدمات	۳ (۲/۹۷)	عدم درک متقابل و همدلی کنشگران، رقابت منفی بین کنشگران، تعارض میان کنشگران
	ناکارآمدی بخش دولتی در شکل‌دهی و ساماندهی کنشگران و مخاطبان (عرضه و تقاضا)	۲ (۲)	ضعف در حکمرانی و نظارت و برنامه‌ریزی دولت، ضعف در شکل‌دهی به نظام عرضه (کنشگران) و تقاضای ترویج (مخاطبان)
موانع نهادی- عدم توجه به توانمندسازی کنشگران	عدم توان کنشگران در ارزیابی نیاز مخاطبان ترویج	۳ (۲/۹۷)	تخصص نداشتن کنشگران غیردولتی در شناسایی نیاز، عدم شناخت از پتانسیل‌های خود (کنشگران)، نبود مهارت کافی در تشخیص نیازهای نامحسوس جامعه روستایی
	وابستگی شدید کنشگران بخش خصوصی و غیردولتی به بخش دولتی در ابعاد مختلف	۳ (۲/۹۷)	وابستگی مالی و برنامه‌ای بخش غیردولتی به بخش دولتی، ضعف در خصوصی‌سازی، تسلط بخش دولتی بر بخش خصوصی
	عدم توازن در نفوذ و اقتدار میان کنشگران غیردولتی با بخش دولتی	۳ (۲/۹۷)	توان رقابتی نابرابر بین کنشگران مختلف، عدم وجود تکثرگرایی به معنای واقعی، ظرفیت و توانمندی نابرابر کنشگران غیردولتی
	ضعف کنشگران غیردولتی در اثبات توان تخصصی به مخاطبان و اعتمادسازی	۲ (۲)	درخواست ضمانت کاری و شناختی توسط مخاطبان از کنشگران محلی، عدم اعتماد مخاطبان به کنشگران غیردولتی
	عدم اعتماد متقابل ترویج دولتی و سایر کنشگران	۲ (۲)	عدم اعتماد کنشگران به همدیگر، عدم اعتماد کنشگران غیردولتی به بخش دولتی

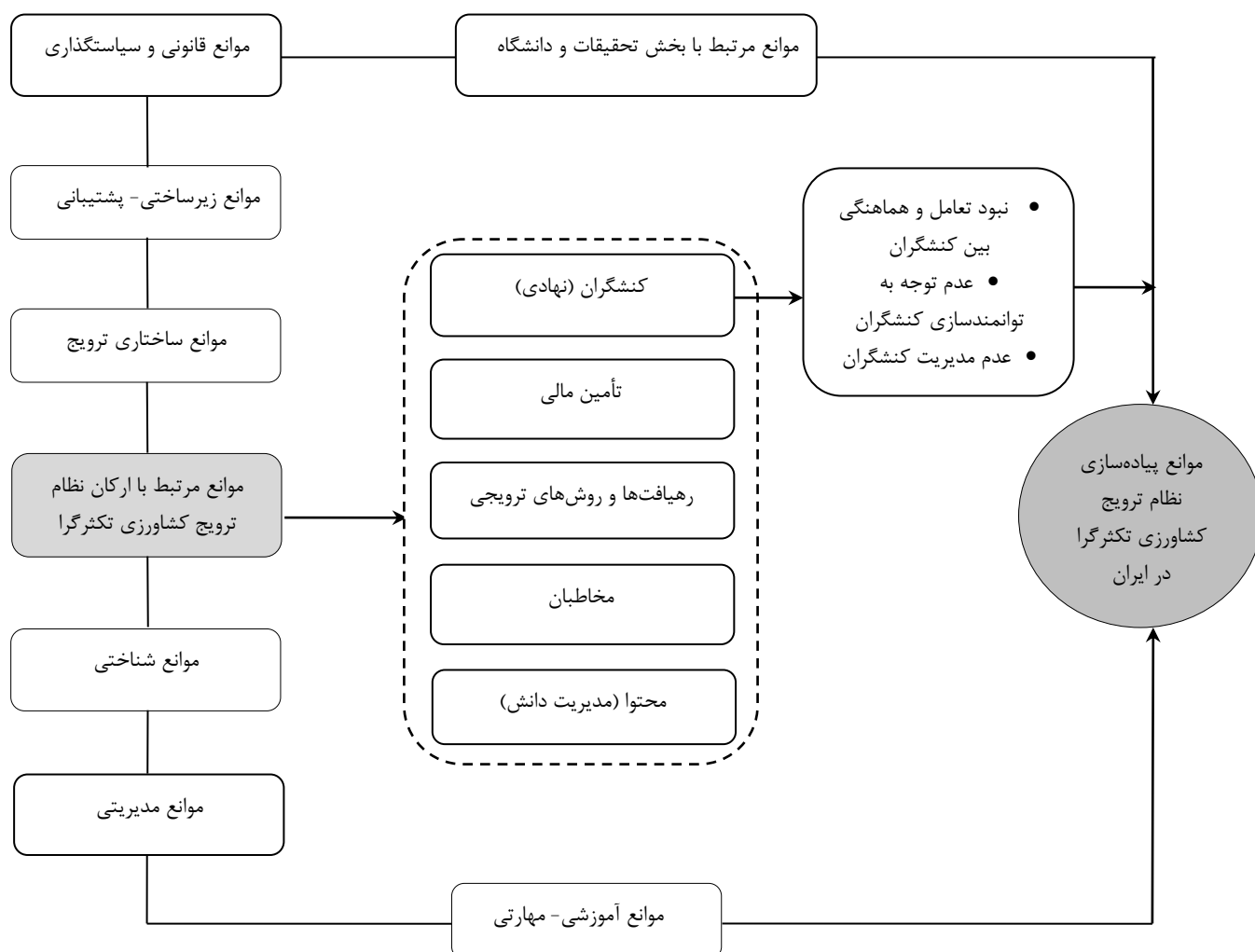
شناسایی موانع پیش‌روی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران

ادامه جدول ۱۳

مقوله اصلی	کدهای ثانویه	فراوانی (درصد)	کدهای اولیه
موانع نهادی - عدم توجه به توانمندسازی کنشگران	ضعف روحیه رقابت‌پذیر و انتقادپذیر در کنشگران دولتی و غیردولتی	۳ (۲/۹۷)	ضعف آموزش و تقویت روحیه کار تیمی، ضعف روحیه رقابت‌پذیر و انتقادپذیر در ترویج، عدم وجود آموزش‌های رسمی و بنیادین برای رقابت‌پذیری
	ضعف کنشگران غیردولتی از نظر آشنایی با قوانین، آئین‌نامه‌ها و غیره	۳ (۲/۹۷)	ناآشنا بودن کنشگران دولتی با قوانین مختلف ترویجی، عدم اطلاع کنشگران غیردولتی از آئین‌نامه‌های برون‌سپاری خدمات ترویجی، عدم اطلاع کنشگران غیردولتی از قوانین سایر نهادها
	ضعف کنشگران غیردولتی از نظر دسترسی به منابع مالی، نقدینگی و پشتوانه اعتباری، شبکه ارتباطی مخاطبان و منابع انسانی برخلاف بخش دولتی	۶ (۵/۹۱)	قوی بودن کنشگران دولتی، فضای رقابتی شدید، توان رقابت پایین کنشگران غیردولتی، نیروی وسیع و منابع مالی خوب ترویج دولتی، شبکه ارتباطی قوی بخش دولتی با مخاطبان ترویج، عدم حمایت مالی و تجهیزاتی از کنشگران غیردولتی
موانع نهادی - عدم مدیریت کنشگران	عدم انجام فعالیت‌های آموزشی - ترویجی برخی کنشگران با وجود تخصیص بودجه در اساسنامه	۲ (۲)	مشکلات عدیده تشکل‌ها، نپرداختن تشکل‌ها به فعالیت‌های آموزشی و ترویجی (علیرغم) تخصیص بودجه در اساسنامه
	ناکارآمدی بخش دولتی در نهادسازی برای ترویج تکثرگرا در تمامی سطوح تشکیلاتی	۳ (۲/۹۷)	بی‌توجهی به نهادسازی، عدم تعیین کارشناس دولتی مسئول ترویج تکثرگرا، عدم وجود واحد مشخص و ویژه برای پیگیری امور ترویج تکثرگرا
	ناتوانی بخش دولتی در سازماندهی کنشگران موازی در ارائه خدمات	۵ (۴/۹۵)	ضعف در حکمرانی ترویج در بخش دولتی، هم‌پوشانی فعالیت کنشگران مختلف، عدم تعیین وظایف، سازمان‌دهی کنشگران موازی، ضعف در یافتن خلأ سازمانی، نبود برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توانمند
	عدم وجود سازوکار علمی مناسب برای پایش و نظارت بر عملکرد کنشگران غیردولتی و بخش خصوصی	۳ (۲/۹۷)	نبود نظارت و ارزشیابی، وظائف حاکمیتی نامشخص، نبود متولی ملی برای نظارت بر عملکرد کنشگران بر اساس استانداردهای ملی و علمی
	دشواری دسترسی مخاطبان به کنشگران غیردولتی به لحاظ مکانی	۳ (۲/۹۷)	سختی مراجعه به کنشگران غیردولتی، ناآشنا بودن مخاطبان با کنشگران مختلف و محل خدمت آن‌ها، نامشخص بودن محل کار کنشگران برای بهره‌برداران
	ضعف بخش دولتی در هویت‌بخشی به کنشگران غیردولتی	۳ (۲/۹۷)	عدم آشنایی جامعه روستایی با کنشگران مختلف و کارکردهای آن‌ها، عدم بسترسازی فعالیت کنشگران غیردولتی در جامعه روستایی، عدم توجه بهره‌برداران در خصوص معرفی کنشگران غیر از بخش دولتی
	تضاد منافع بین کنشگران مختلف و محدودیت در ارائه خدمات آموزشی - ترویجی	۲ (۲)	تعامل قوی‌تر با کشاورزان در بخش خصوصی، تضاد منافع بین محقق و فروشنده‌گان نهاده‌ها
	نبود یک سازمان فرابخشی مقتدر به‌عنوان متولی و هماهنگ‌ساز امور مرتبط با کنشگران	۳ (۲/۹۷)	عدم طبقه‌بندی کنشگران، عدم انسجام بین کنشگران، ضعف در عمل کنشگران تحت یک مدیریت واحد
	عدم وجود بانک اطلاعات جامع از کنشگران	۲ (۲)	عدم شناسایی کل کنشگران نظام ترویج تکثرگرا، نبود بانک اطلاعاتی منسجم کنشگران
	ضعف کنشگران از نظر آشنایی با انگیزه‌های همتایان خود برای ارائه خدمات	۲ (۲)	انگیزه‌های متفاوت کنشگران در ارائه خدمات، ضعف در پیش سازمان دهنده‌های انگیزه کنشگران
به رسمیت نشناختن کنشگران مختلف ارائه‌دهنده خدمات از سوی مخاطبان ترویج	۴ (۳/۹۵)	نپذیرفتن کسب منفعت در بخش خصوصی از سوی مخاطبان، نپذیرفتن ماهیت کار ترویج خصوصی، عادت به دریافت خدمات آموزشی رایگان، ترس از اعتماد به کنشگران غیردولتی	
جمع			۱۰۱ (۱۰۰)

جدول ۱۴- اولویت‌بندی موانع پیاده‌سازی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران

شماره	مقوله اصلی	فراوانی	درصد
۱	موانع نهادی	۱۰۱	۲۵/۰۶
۲	موانع ساختاری ترویج	۵۵	۱۳/۶۵۰
۳	موانع شناختی	۴۶	۱۱/۴۱
۴	موانع قانونی و سیاست‌گذاری	۳۸	۹/۴۲۹
۵	موانع آموزشی-مهارتی	۳۲	۷/۹۴
۶	موانع مربوط به بخش تحقیقات و دانشگاه	۲۴	۵/۹۵۵
۷	موانع مربوط به روش و رهیافت‌های ترویجی	۲۴	۵/۹۵۵
۸	موانع مربوط به محتوا (مدیریت دانش)	۲۳	۵/۷۰۷
۹	موانع مربوط به مخاطبان	۲۲	۵/۴۵۹
۱۰	موانع مدیریتی	۱۶	۳/۹۷
۱۱	موانع مالی	۱۴	۳/۴۸
۱۲	موانع زیرساختی-پشتیبانی	۸	۱/۹۸۵
	جمع	۴۰۳	۱۰۰

نگاره ۱- مدل موانع پیاده‌سازی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران (خروجی پژوهش)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

واقعیت این است که مشکلات پیچیده و نیازهای در حال تحول دسته‌های ناهمگن کشاورزان ایرانی را نمی‌توان به‌تنهایی توسط هیچ بخشی جدا از بخش غیردولتی حل کرد. بر این اساس و با توجه به ضعف کارآمدی فعالیت‌های بخش دولتی و حضور کارگزاران جدید در عرصه ترویج کشاورزی و توسعه روستایی در چند دهه اخیر، نظام‌های ترویج کشاورزی به تنوع کارکردی و تکثرگرایی ساختاری جهت تسهیل مشارکت بخش‌های مختلف، اعم از دولتی، خصوصی و غیردولتی (مردم‌نهاد) روی آوردند (رعنایی کردشولی و مرتضوی، ۱۳۹۵). بر این اساس تکثرگرایی در ترویج نیازی مبرم و ضروری است که بایستی با جدیت دنبال شود. یکی از اصول پنج‌گانه نظام نوین ترویج کشاورزی، جامعیت و انسجام در سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، نظارت و تکرر در اجرای فعالیت‌های کشاورزی با بهره‌گیری از رویکرد ترویج تکثرگرا در راستای مسئله‌یابی، پاسخگویی و تأمین نیازهای فنی و تخصصی بهره‌برداران و تولیدکنندگان است. با وجود توجه به ترویج تکثرگرا در قالب نظام نوین ترویج و وجود بستر مناسب برای تکثرگرایی نهادی در کشور، اما نظام ترویج تکثرگرا در ایران هنوز استقرار نیافته است. بر این اساس، این پژوهش با هدف بررسی موانع پیش‌روی استقرار نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران انجام گرفت. به استناد نتایج پژوهش موانع فراروی نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در ایران در قالب ۱۲ دسته موانع مربوط به روش و رهیافت‌های ترویجی، موانع زیرساختی - پشتیبانی، موانع مالی، موانع مربوط به بخش تحقیقات و دانشگاه، موانع ساختاری ترویج، موانع مدیریتی، موانع مربوط به مخاطبان، موانع مربوط به محتوا (مدیریت دانش)، موانع شناختی، موانع قانونی و سیاست‌گذاری، موانع آموزشی - مهارتی و موانع کنشگران (نهادی)، شناسایی و دسته‌بندی شدند. تأکید بر این است که نظام نوین ترویج کشاورزی مجموعه‌ای از سازوکارهای سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، اجرایی و نظارتی است که با هدف ارتقاء و توسعه دانش و روزآمد نمودن مهارت‌های شغلی و ارتقای بهره‌وری در تولید و خدمات بخش کشاورزی، طراحی و مدیریت می‌شود. با این رویکرد، امور حاکمیتی شامل سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و نظارت با وزارت جهاد کشاورزی و سازمان‌های وابسته و تابعه و فعالیت‌های قابل واگذاری توسط بخش‌های غیردولتی انجام خواهد شد (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۷)؛ اما بر اساس نتایج این پژوهش، تصدی‌گری دولت در حوزه ترویج کماکان پررنگ است و به ظرفیت‌های بخش خصوصی و غیردولتی توجه لازم صورت نگرفته است. در واقع، با وجود تأکید نظام نوین ترویج بر استفاده از رویکرد تکثرگرایی در ارائه خدمات آموزشی - ترویجی، نظام ترویج ایران همچنان به رویه پیشین خود ادامه می‌دهد و متناسب با رویکرد تکثرگرایی در مؤلفه‌های اصلی از جمله روش، محتوا، مخاطب، تأمین مالی و کنشگران تغییرات لازم را اعمال نکرده است. واقعیت این است که در وهله نخست باید ساختار ترویج و موانع شناختی دست‌اندرکاران این حوزه در بحث تکثرگرایی برطرف شود تا در مراحل بعدی با رفع موانع مدیریتی، مالی، قانونی و سیاست‌گذاری، آموزشی - مهارتی و غیره، مسیر اجرای رویکرد تکثرگرایی در ترویج هموار گردد.

در مجموع، بر اساس نتایج حاصل از پژوهش پیشنهادهای زیر ارائه می‌شوند:

- با توجه به اهمیت موانع ساختاری به‌منزله یکی از موانع اصلی پیاده‌سازی نظام ترویج تکثرگرا در ایران، پیشنهاد می‌شوند که بازمهندسی ساختار نظام ترویج بر اساس اهداف تکثرگرایی از طریق بازتعریف نقش بخش دولتی در کارکردها، نهادسازی ترویج تکثرگرا در تمامی سطوح و سازماندهی کنشگران غیردولتی و خصوصی در ساختار صورت گیرد. توصیه می‌شود ساختار ترویج تکثرگرا در کشورهایی که در اجرای ترویج تکثرگرا موفق بوده‌اند، مورد بررسی قرار گرفته و به اقتضای شرایط اقتصادی، فرهنگی و سیاسی کشور بومی‌سازی شود. از طرفی پیشنهاد می‌شود برای چابک کردن ترویج دولتی با تغییر در سیاست‌های کلان؛ تعدیل ساختار و کم کردن تصدی‌گری دولت با رویکرد نظارتی صورت پذیرد.

- برای رفع موانع زیرساختی - پشتیبانی، ایجاد شورای ویژه "لجستیک" در وزارت جهادکشاورزی با عضویت رئیس مؤسسه ترویج و آموزش پیشنهاد می‌گردد که بتوان از این طریق ردیف اعتباری برای تجهیز و پشتیبانی زیرساخت‌های موجود نظام ترویج دولتی تخصیص داد. همچنین توصیه می‌شود از ظرفیت سایر کنشگران دولتی نیز در این راستا استفاده شود.

- در راستای رفع موانع آموزشی - مهارتی پیشنهاد می‌شود سازوکار مشخص و منسجمی با محوریت حمایت‌های آموزشی در زمینه تقویت مهارت‌های حرفه‌ای (عمومی و تخصصی) پایه‌ریزی شود. در این راستا ظرفیت دانشگاه‌ها، شرکت‌های دانش‌بنیان و مراکز تحقیقاتی برای آموزش می‌تواند تأثیرگذار باشد.

- از آنجاکه نبود پشتوانه قانونی در سطح کلان برای ترویج کشاورزی خود زمینه‌ساز مشکلات مالی، پشتیبانی، مدیریتی و غیره خواهد بود؛ در این راستا پیشنهاد می‌شود که متخصصان ترویج کشاورزی در سطوح بالا پس از توجیه مقام‌های عالی وزارت جهاد کشاورزی، لایحه‌ای به دولت برای تصویب قانون ترویج کشاورزی در مجلس پیشنهاد دهند. همچنین، از طریق بازنگاری و تکمیل آئین‌نامه‌های موجود (آئین‌نامه نظام نوین ترویج) در راستای شرح و بسط الگوی اقتضایی ترویج کشاورزی تکثرگرا اهتمام ورزند. از طرفی از طریق تدوین قوانین و مقررات تصریح شده چگونگی هماهنگی بین کنشگران نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا را تعیین کنند.

- برای رفع موانع مربوط به روش‌ها و رهیافت‌های ترویجی لازم است نقش مروجان از مربی‌گری به تسهیلگری تغییر یابد و در این راستا پیشنهاد می‌شود از طریق آموزش‌های مستمر مروجان و کارشناسان زمینه تقویت و توسعه مهارت‌های حرفه‌ای آن‌ها در اجرای صحیح روش‌ها و رهیافت‌ها با تکیه بر روش‌های مشارکتی، فراهم شود.

- برای رفع موانع مربوط به کنشگران پیشنهاد می‌گردد یک سازمان مادر- نهاد یا سازمان فرابخشی متشکل از نمایندگان کنشگران اصلی به‌عنوان متولی و هماهنگ‌ساز نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا و به‌منظور هماهنگی کلیه کنشگران و تعریف نقش و جایگاه آنان در نظام رسمی ترویج کشاورزی کشور تشکیل شود. در این زمینه، می‌توان از طریق ترسیم نگاشت نهادی، بازیگران اصلی، چیدمان مناسب نهادی و چگونگی تعاملات آن‌ها با یکدیگر را مشخص کرد. همچنین، تهیه بانک اطلاعاتی لازم از تمامی کنشگران نظام ترویج کشاورزی تکثرگرا در استان‌های مختلف و تلاش در جهت هویت‌بخشی و آشناسازی مخاطبان با ظرفیت و کارکردهای آن‌ها و فراهم کردن حق انتخاب برای مخاطبان، از دیگر پیشنهادهای این پژوهش در راستای رفع موانع مربوط به کنشگران است.

- در راستای رفع موانع مربوط به محتوا (مدیریت دانش) پیشنهاد می‌شود با کمک مراکز تحقیقاتی و دانشگاه‌ها، بسته‌های دانشی متنوع و متکثر کاربردی و دانش‌بنیان و متناسب با نیاز مخاطبان تدوین و طراحی شود.

- در راستای رفع موانع مالی پیشنهاد می‌گردد تدوین سیاست‌ها و تخصیص اعتبارات با حضور متخصصان ترویجی در راستای تبیین و تفهیم ضرورت نیاز اعتباری برای ترویج تکثرگرا، صورت پذیرد. از طرفی حمایت‌های مالی بخش دولتی از کنشگران غیردولتی و بخش خصوصی از طریق سازوکاری عدالت‌محور و با تخصیص تسهیلات کم‌بهره و آسان مالی و اعتباری از کنشگران غیردولتی انجام پذیرد.

- در راستای رفع موانع شناختی پیشنهاد می‌گردد مزایا و ضرورت تکثرگرایی در ترویج کشاورزی، ابتدا در سطح کلان یعنی وزارت جهاد کشاورزی تبیین گردد و سپس با استخدام افراد نخبه با رشته تحصیلی مرتبط در پست‌های کلیدی ترویج که درک درستی از تکثرگرایی دارند، مسیر اجرای تکثرگرایی در ترویج را هموار نمود.

- برای رفع موانع مربوط به دانشگاه و تحقیقات، تدوین سازوکار مناسب در سطوح کلان برای استفاده از رویکرد ترویج دانشگاهی به‌منظور ارتقاء جایگاه نظام‌مند و تعریف‌شده نهاد دانشگاه در نظام ترویج کشاورزی و همچنین تعیین سازوکار مناسب برای انجام فرآیند نیازسنجی مدون، منسجم و شفاف در بخش تحقیقات با توجه به اینکه سنگ بنای تحقیقات را نیازسنجی شکل می‌دهد، پیشنهاد می‌شود.

- در راستای رفع موانع مربوط به مخاطبان، آموزش مروجان و محققان و کارشناسان مختلف مستقر در نهادهای مختلف در راستای تقویت مهارت برانگیختن نیازهای نامحسوس جامعه ناهمگون مخاطبان پیشنهاد می‌شود. همچنین، با آموزش مخاطبان می‌توان ثبات ادراکی آنان برای دریافت آموزش‌های رایگان را به پرداخت هزینه تغییر داد.

- در راستای رفع موانع مدیریتی پیشنهاد می‌شود از طریق اخذ تعهد و التزام مدیران به رعایت قوانین و آئین‌نامه‌ها، فاصله تکثرگرایی از تئوری تا عمل کاهش یابد. همچنین، نبود تفکر راهبردی به دلیل کم بودن عمر مدیریتی (مشکل کلان مدیریتی در کشور است) از طریق آموزش مدیران توصیه می‌گردد.

در نهایت، لازم به ذکر است که قطعاً انجام هر پژوهشی با محدودیت‌هایی روبرو است که ممکن است فرایند پژوهش را با مشکلاتی مواجه نماید. بر این اساس، در این پژوهش نیز کمبود منابع پژوهشی و ضعف در مطالعات پیشین به‌ویژه منابع علمی معتبر به زبان فارسی و حتی منابع خارجی از محدودیت‌های اصلی به شمار می‌رفت. همچنین، برقراری ارتباط با تعدادی از متخصصان برای انجام مصاحبه و هماهنگی با آن‌ها بسیار دشوار و زمان‌بر بود؛ کما اینکه تعدادی از آن‌ها به علت مشغله کاری

امکان انجام مصاحبه را نداشتند. از طرفی پیاده‌سازی ۹۲۵ دقیقه فایل صوتی مصاحبه‌های انجام شده به صورت متن و با رعایت اصل امانت‌داری در مطالب ارائه شده از سوی مصاحبه‌شوندگان، استخراج گزاره‌های کلومی و پس از آن استخراج حجم بسیار زیادی از مفاهیم اولیه به روش کدگذاری اولیه درون متنی (In vivo coding)؛ فرایند بسیار زمان‌بری بود و منجر به طولانی شدن مدت زمان انجام پژوهش شد.

منابع

- آقاسی‌زاده، ف. (۱۳۸۳). تحلیل عوامل و الزامات نوین تجدید ساختار سازمانی ترویج کشاورزی ایران. پژوهش و سازندگی در زراعت و باغبانی، دوره ۶۴، صص ۹۳-۸۰.
- ادیب حاج باقری، م.، پرویزی، س.، و صلصالی، م. (۱۳۹۶). روش‌های تحقیقی کیفی. تهران: انتشارات بشری.
- پاپزن، ع.، قبادی، پ.، زرافشانی، ک.، و گراوندی، ش. (۱۳۸۹). مشکلات و محدودیت‌های گردشگری روستایی با استفاده از نظریه بنیانی (مورد: روستای حریر، استان کرمانشاه). پژوهش‌های روستایی، دوره ۱، شماره ۳، صص ۵۲-۲۵.
- پیروشعبانی، م.، غفاری، ج.، حبیب کاظمی، ف.، غلامی، ح.، و قاسمی، ج. (۱۴۰۰). دستورالعمل سایت‌های جامع الگویی تولیدی - ترویجی. تهران: سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، نشر آموزش کشاورزی.
- رضائی‌مقدم، ک.، و اسداله‌پور، ع. (۱۳۹۷). بازنندیشی مفهومی ترویج کشاورزی ایران. کرج: نشر آموزش کشاورزی.
- رضائی‌مقدم، ک.، و فاطمی، م. (۱۳۹۸). راهبردهای بهبود نظام نوین ترویج کشاورزی ایران. فصلنامه علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، دوره ۱۵، شماره ۲، صص ۲۲۳-۲۵۱. <https://doi.org/10.22034/iaeej.2020.199832.1450>
- رعنايي کردشولي، ح.، و مرتضوي، م. (۱۳۹۵). اصلاحات ساختاری در نظام ترویج کشاورزی ایران. چاپ اول، تهران: وزارتخانه جهاد کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.
- علی‌زاده، ن.، علی‌پور، ح.، میرترابی، م.، و مؤذن، ز. (۱۳۹۷). مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تحول نظام ترویج کشاورزی ایران. مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۴۹، شماره ۲، صص ۳۴۵-۳۳۱. <https://doi.org/10.22059/ijaedr.2018.242561.668493>
- علی‌زاده، ن.، علیپور، ح.، نیکویی، ع.، حاجی میررحیمی، س.، بخشی جهرمی، آ.، و حسن‌پور، ب. (۱۳۹۷). شناسایی چالش‌ها و الزامات ترویج کشاورزی و آسیب‌شناسی وضع موجود نظام نوین ترویج کشاورزی ایران. علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، دوره ۱۴، شماره ۲، صص ۳۵-۲۱. <https://doi.org/20.1001.1.20081758.1397.14.2.2.9>
- قاسمی، ج.، رضائی‌مقدم، ک.، و ابراهیم‌نژاد، م. (۱۳۹۷). تحلیل چالش‌ها و مشکلات بخش کشاورزی ایران از دیدگاه مروجان مسئول پهنه‌های تولیدی. چهارمین کنگره مهندسی و مدیریت آب‌و‌خاک ایران. پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران. کرج، ۲۳-۲۲ آبان ماه، صص ۱-۲.
- کریمی‌گوغری، ح.، رضائی‌مقدم، ک.، زمانی، غ.، حیاتی، د.، و رضایی، ع. (۱۳۹۶). واکاوی شبکه نهادی ترویج و آموزش کشاورزی استان کرمان: کاربرد تحلیل شبکه اجتماعی. فصلنامه علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، دوره ۱۳، شماره ۲، صص ۱۳۱-۱۵۱. <https://doi.org/20.1001.1.20081758.1396.13.2.8.8151>
- مرادی، پ.، عباسی، ع.، و خداوردیان، م. ر. (۱۳۹۷). تحلیل راهبردی نظام ترویج به‌عنوان ابزار توسعه روستایی. راهبردهای توسعه روستایی، دوره ۵، شماره ۲، صص ۱۹۷-۲۱۵. <https://doi.org/10.22048/rdsj.2018.87296.1657>

- Alimirzaei, E., Hosseini, S. M., Hejazi, Y., and Movahed Mohammadi, H. (2019). Executive coherence in Iranian pluralistic agricultural extension and advisory system. *Journal of Agricultural Science and Technology*, 21(3), 531-543. DOR: 20.1001.1.16807073.2019.21.3.13.6
- Anells, M. (1996). Grounded theory method: Philosophical perspectives, paradigm of inquiry, and postmodernism. *qualitative health research*, 6(3), 379-393. <https://doi.org/10.1177/104973239600600306>
- Bett, W., and Secretary, C. (2017). Kenya Climate Smart Agriculture Strategy 2017–2026. Guidelines and standards for agricultural extension & advisory services. ministry of agriculture, livestock & fisheries, Kenya. Available at:

- <<http://www.mediaterre.org/docactu,cGV4aW5lZy9kb2NzL2tbnlhLWNsaW1hdGUtc21hcnQtYWdyaWN1bHR1cmU=,11.pdf>>
- Burns, N., and Grove, S. K. (2007). *Understanding nursing research, building an evidence-based practice*. 4th ed. Philadelphia: Saunders Co.
- Chowa, C., Garforth, C., and Cardey, S. (2013). Farmer experience of pluralistic agricultural extension, Malawi. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 19(2), 147-166. <https://doi.org/10.1080/1389224X.2012.735620>
- Christoplos, I. (1996). *Poverty, pluralism and extension practice*. Gatekeeper Series. 64, 1-19. London: International Institute of Environment and Development.
- Creswell, J. W., and Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into Practice*, 39(3), 124-130. https://doi.org/10.1207/s15430421tip3903_2
- Davidson, A. P. (2007). Participation, education, and pluralism: Towards a new extension ethic. *Development in Practice*, 17(1), 39-50. <https://doi.org/10.1080/09614520601092584>
- Davis, K. (2008). Extension in sub-Saharan Africa: Overview and assessment of past and current models, and future prospects. *Journal of International Agricultural and Extension Education*, 15, 15-28.
- Gêmo, H. R., Stevens, J. B., and Chilonda, P. (2013). The role of a pluralistic extension system in enhancing agriculture productivity in Mozambique. *South African Journal of Agricultural Extension*, 41(1), 59-75. <https://doi.org/10.4314/SAJAE.V41I1>
- Hoffmann, V. (2009). Governmental extension services, their generic problems and potential solutions. Contribution to the International Conference: Linking Knowledge to Policy and Action: Innovations in Extension and Advisory Services for Food and Livelihoods, 15-18. November in Nairobi, Kenya.
- Jawoko, H. O., Opio, A., Mwesigye, A., and Bariyo, R. (2023a). Understanding pluralistic agriculture extension services through a social governance lens in Northern Uganda. *Journal of Agricultural Extension and Rural Development* 15(1), 36-45. <https://doi.org/10.5897/JAERD2022.1360>.
- Jawoko, H.O., Opio, A., Mwesigye, A., and Bariyo, R. (2023b). "Contribution of Pluralistic Agriculture Extension Service Provision to Smallholder Farmer Resilience," *Journal of Sustainable Development, Canadian Center of Science and Education*, 16(6), 1-79, November. <https://doi.org/10.5539/jsd.v16n6p79>
- Kaimowitz, D. (ed.). (1990). *Making the link: Agricultural research and technology transfer in developing countries*. Boulder Colorado: Westview Press.
- Kilelu, C. W., Klerkx, L., and Leeuwis, C. (2013). Learning to match demand and supply of innovation support service- insights from a smallholder onion commercialisation project. 21st European Seminar on Extension Education / Extension education worldwide, September 2-6, 2013, ANTALYA.
- Knierim, A., Labarthe, P., Laurent, C., Prager, K., Kania, J., Madureira, L., and Ndah, T. H. (2017). Pluralism of agricultural advisory service providers – Facts and insights from Europe. *Journal of Rural Studies*, 55, 45-58. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.07.018>
- Loki, O., Mudhara, M., and Pakela-Jezile, y. (2020). Factors influencing farmers' use of different extension services in the eastern cape and Kwazulu-Natal provinces of South Africa. *South African Journal of Agricultural Extension (SAJAE)*, 48(1), 84-98. <https://doi.org/10.17159/2413-3221/2020/v48n1a528>
- Masangano, C., and Mthinda, C. (2012). Pluralistic extension system in Malawi. IFPRIDiscussion Paper 01171. April 2012. International Food Policy Research Institute. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/254416842_Pluralistic_Extension_System_in_Malawi>
- Nettle, R., Klerkx, L., Faure, G., and Koutsouris, A. (2017). Governance dynamics and the quest for coordination in pluralistic agricultural advisory systems. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 23 (3), 189-195. <http://dx.doi.org/10.1080/1389224X.2017.1320638>.
- Norton, G. W., and Alwang, J. (2020). Changes in agricultural extension and implications for farmer adoption of new practices. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 42(1), 8-20. <https://doi.org/10.1002/aapp.13008>
- Qamar, M. K. (2005). *Modernizing national agricultural extension systems: A practical guide for policymakers of development countries*. FAO, Rome, Italy.
- Ragasa, C., Ulimwengu, J., Randriamamonjy, J., and Badibanga, T. (2016). Factors affecting Performance of Agricultural Extension: Evidence from Democratic Republic of Congo. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 22 (2), 113-143. <https://doi.org/10.1080/1389224X.2015.1026363>
- Rivera, W., and Alex, G. (2004). The continuing role of government in pluralistic extension systems. *Journal of International Agricultural and Extension Education*, 11(3), 338-349. <https://doi.org/10.5191/jiaee.2004.11305>.
- Rohit, J., Anshida Beevi, C. N., Nagasree, K., Nirmala, G., and Ravi Shankar, K. (2017). Agricultural extension in the pluralistic ecosystem in India. *International Journal of Bio-resource and Stress Management*, 8(6), 887-894. <https://doi.org/10.23910/IJBSM/2017.8.6.1830>

- Roy, J. (2018). Pluralistic extension approach for the rural transformation: Policy initiative. *Journal of Energy Research and Environmental Technology (JERET)*, 5(2), 27-29. Available at: <https://krishisanskriti.org/vol_image/26Nov201911110506%20%20%20Jayanta%20Roy%20%20%20%206-7.pdf>.
- Sajesh, V. K., Padaria, R. N., and Sadamate, V. V. (2018). Pluralism in agricultural extension in India: Imperatives and implications. *Economic Affairs*, 63(4), 1017-1025. <https://doi.org/10.30954/0424-2513.4.2018.27>
- Singh, K. M., and Swanson, B. E., and Meena, M. S. (2013). Reforming india's pluralistic extension system: Some policy issues. ICAR-RCER, Patna, University of Illinois at Urbana-Champaign 7 August 2013. Available at: <[https://mpra.ub.uni-muenchen.de/48916/MPRA Paper No. 48916](https://mpra.ub.uni-muenchen.de/48916/MPRA_Paper_No._48916), posted 08 Aug 2013 04:11 UTC>.
- Swanson, B. E. (2011). *Assessment of Bangladesh's pluralistic extension system: Report on the MEAS rapidScoping mission*. Washington, DC: United States Agency for International Development.
- Swanson, B. E., and Rajalahti, R. (2010). Strengthening agricultural extension and advisory systems. World Bank, Washington, DC, USA. Available at: <http://siteresources.worldbank.org/INTARD/Resources/Stren_combined_web.pdf>
- Ugochukwu, N. Ch., and Chinyelu, N. I. (2020). *A review of agricultural extension and advisory services in sub-Saharan African countries: Progress with private sector involvement*. Preprints (www.preprints.org) NOT PEER-REVIEWED Posted: 13 August 2020. <https://doi.org/10.20944/preprints202008.0294.v1>
- World Bank. (2012). Agricultural innovation systems an investment sourcebook. International Bank for Reconstruction and Development/ International Development Association or The World Bank. Washington DC 20433. Available at: <www.worldbank.org>.